

EMLÉK-ŐR

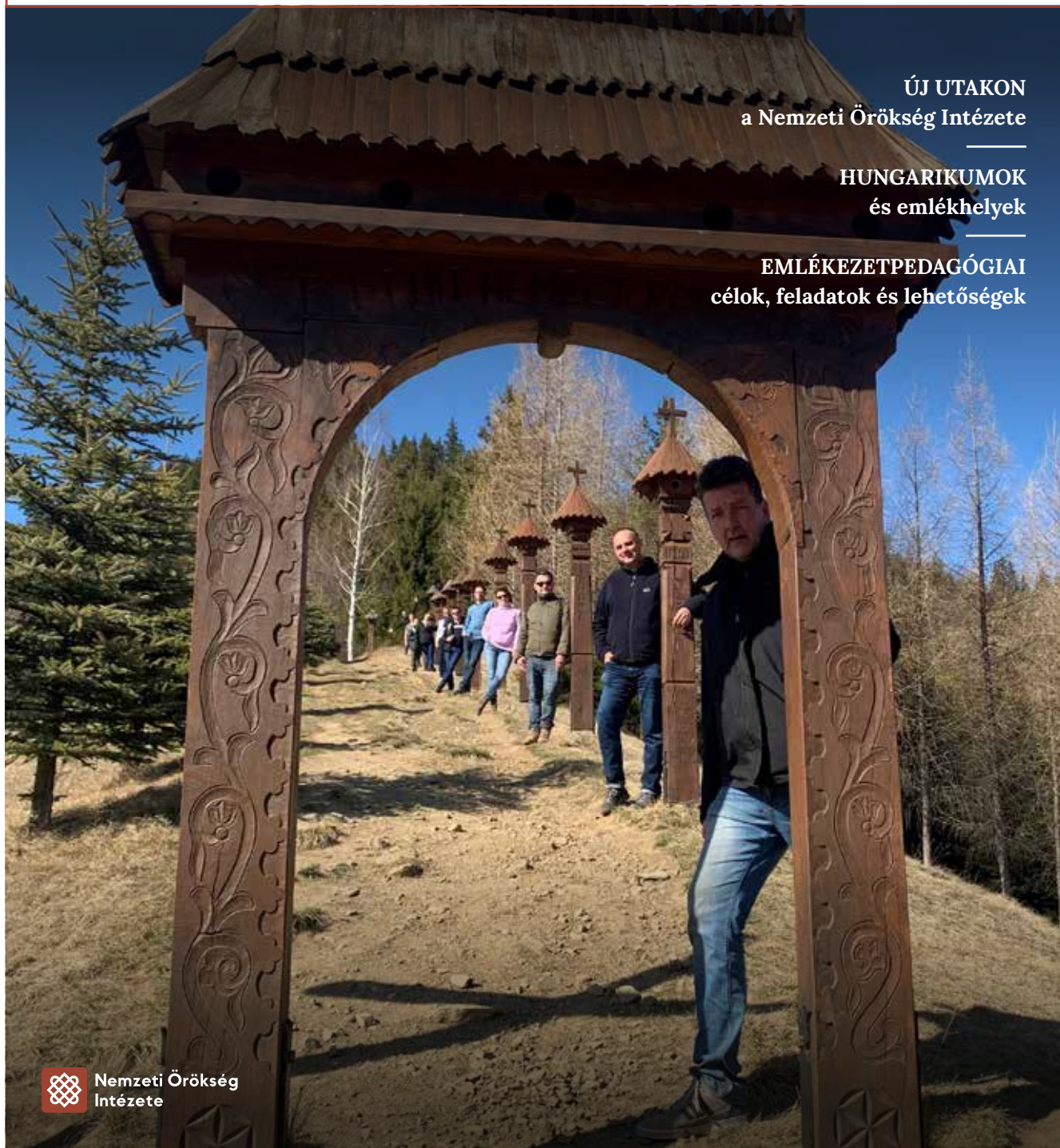
A NEMZETI ÖRÖKSÉG INTÉZETE IDŐSZAKI KIADVÁNYA

2022/1. SZÁM

ÚJ UTAKON
a Nemzeti Örökség Intézete

HUNGARIKUMOK
és emlékhelyek

EMLÉKEZETPEDAGÓGIAI
célok, feladatok és lehetőségek

Nemzeti Örökség
Intézete

Tartalóm

Köszöntő	01
(Harrach Péter)	
Új utakon a Nemzeti Örökség Intézete	02
(Móczár Gábor)	
Az emlékhelyek szerepe a hungarikumok rendszerében	04
(V. Németh Zsolt)	
Vidéki rabtemetőkkel bővült a Nemzeti Gyászpark	06
(Dr. Bank Barbara, Dr. Susa Éva)	
Zrínyi-Újvár történelmi emlékhellyé emelésének jelentősége	10
(Dr. Padányi József vezérőrnagy)	
Az emlékhelyektől az emlékezetpedagógiáig	12
(Takács Róbert)	
Új programunk: az emlékezetpedagógia	14
(Késmárki Zsolt)	
Az emlékezetpedagógiai mintaprojekt	16
(Dr. Nánay Mihály)	
Út a szívhez	18
(Tallai Gábor)	
Új örökségvédelmi kategória: a nemzeti emlékpont	21
(Skola Balázs)	
Határon túli emlékhelyeink	22
(Dr. Tóth Zsolt)	
Parcellakövek jelzik a Nemzeti Sírkertbe sorolt sírokat	24
(Fehér Zoltán)	
„Az egyszerűség sokszor nagyobb erő” – költők emberi arca Turek Miklós Versszínházában	26
(Csanádi Péter)	
Temető mint szoborpark	30
(Farkas Edit)	
In memoriam Jókai Anna	32
(Bazsó Gabriella)	

Köszöntő

Minden közösség életének része az emlékezet. A kicsinek, a családnak éppúgy, mint a nagynak, a nemzetnek. Ez utóbbi történelmének nagy eseményeire és hőseire emlékezik. A választék pedig széles. Hogy egy-egy időszakban kire emlékeznek szívesen, az függ a döntéshozók világszemléletétől, politikai hovatartozásától is.

A kommunista hatalomgyakorlók szívesen emlékeztek az osztályharc nemzetközi és hazai képviselőire. A nemzetben gondolkodók a függetlenség harcosaira. A keresztény közösségben az erényeket hősi fokon gyakorlókra. Természetesen vannak átfedések, és van egy mindenki által elfogadott közös minimum is. Legfeljebb mást látnak ugyanabban a személyben, a népfiát, a lelkes forradalmárt vagy a lánglelkű hazafit. Az is különböző, hogy milyen hangsúlyt kap az emlékezet. Korunkban, amikor nagy erők dolgoz-

nak a hagyományos identitást formáló közösségek ellen, a nemzeti emlékezetnek nagy szerepe van. Erősíti a nemzettudatot és a hazaszeretetet. Azáltal teszi ezt, hogy a nemzet jelenben élő tagjai mellett megjeleníti a múlt magyarjait. Ha egyúttal felelősséget érez a következő generációért, megvalósítja a múlt, a jelen és a jövő magyarjainak közösségét, a teljes nemzetet.

Ezt szolgálja a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság, amikor felépíti az emlékhelyek rendszerét, és védeltséget biztosít a Nemzeti Sírkertbe sorolt síremlékeknek. A Nemzeti Örökség Intézete pedig mindezek végrehajtásával, az emlékhelyek működésének felügyeletével, az események szervezésével, de legfőképpen az emlékezetpedagógiai tevékenységével járul hozzá a nemzettudat és a hazaszeretet erősítéséhez.

HARRACH PÉTER
országgyűlési képviselő

Nemzeti Örökség Intézete

FELELŐS KIADÓ MÓCZÁR GÁBOR, A NEMZETI ÖRÖKSÉG INTÉZETE FŐIGAZGATÓJA • **KIADÓ SZÉKHELYE** 1086 BUDAPEST, FIUMEI ÚT 16–18. • **SZERKESZTŐ** DR. TÓTH ZSOLT • **KÖZREMŰKÖDŐK** BAZSÓ GABRIELLA, CSANÁDI PÉTER, DR. BANK BARBARA, DR. NÁNYAI MIHÁLY, DR. PADÁNYI JÓZSEF, DR. SUSÁ ÉVA, FARKAS EDIT, FEHÉR ZOLTÁN, GYÖKÖS ELEONÓRA, KÉSMÁRKI ZSOLT, MÓCZÁR GÁBOR, TAKÁCS RÓBERT, SKOLA BALÁZS, SZABÓ VIKTOR PHD, TALLAI GÁBOR, V. NÉMETH ZSOLT • **TÖRDELÉS ÉS TIPOGRÁFIA** QUANTUM MEDIA KFT. • **NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS, NYOMÁS ÉS KÖTÉS** ZET SOLONG PRESS KFT. • **FELELŐS VEZETŐ** CZÁKÓ ZOLTÁN

Új utakon a Nemzeti Örökség Intézete

Immár több mint egy év telt el azóta, hogy a NÖRI főigazgatói posztját átvettem. Az intézet 2021 áprilisától friss lendülettel folytatta küldetése szerinti munkáját, amelyhez az új szellemiségnek megfelelő feladatokat is felvállaltunk, miközben arculatán és feladatköreinek súlypontján szintén változtattunk.

Talán minden olvasónk számára ismert, hogy a Miniszterelnökség háttérintézményeként működő NÖRI legfontosabb feladatai közé tartozik a vagyonkezelésében lévő sírkertek, azaz a budapesti Fiumei úti sírkert nemzeti emlékhely, valamint a Salgótarjáni utcai zsidó temető üzemeltetése, továbbá az Új köztemető részét képező Nemzeti Gyászpark (298-as, 300-as és 301-es parcella) fenntartása. Intézetünk kiemelt feladata a nemzeti emlékezet ápolása, elsősorban megemlékezések, művészeti programok, konferenciák, tematikus séták szervezése, illetve kiadványok készítése által. Mindemellett a NÖRI az operatív és adminisztratív szerve a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottságnak, gondoskodik a Nemzeti Sírkertbe sorolt, országhatárokon belül található, több mint hatezer sírhely védeltségéről, miközben ellátja a nemzeti és a történelmi emlékhelyek szakmai ernyőszervezetéből adódó feladatokat is.

Ezekről az alapokról indulva azt a feladatot kaptam Magyarország Kormányától, hogy a nemzeti emlékezet gondozásában zászlóshajó szerepet játszó szervezetünk hatékonyan aknázza ki mindazokat a lehetőségeket, amelyek a ránk bízott, kivételesen jelentős épített és szellemi kulturális örökségben rejlenek. A Nemzeti Örök-

ség Intézetének megújult vezetői csapatával valljuk, hogy munkánkat csak erős küldetéstudattal lehet végezni. Éppen ezért 2021 júliusában megfogalmaztuk új küldetésnyilatkozatunkat: „Valljuk, hogy múltunk értékei a jövőnk pillérei. Küldetésünk a magyar történelmi és kulturális örökség méltó megőrzése, továbbadása és a tiszteletteljes emlékezet gyakorlása, mert az erős Magyarország záloga a mélyen gyökerező nemzeti identitás. Meggyőződésünk, hogy a nemzetállamokra épülő, egységes Európában hazánk jövője a nemzeti összetartozásban gondolkodó, szilárd magyarságtudatú fiatal generációk felelős nevelésén alapul, amelynek szolgálatát stratégiai feladatunknak tekintjük. Hisszük, hogy ebben a munkában kulcsfontosságú a magyarság szellemi

örökségének megóvása, továbbá a nemzeti emlékezet kultúrájának széles körű terjesztése.”

Küldetésnyilatkozatunkhoz illeszkedően új stratégiai irányvonalakat jelöltünk ki. Ezek közül talán a legfontosabb az emlékezetpedagógia területe, amely egy új oktatási módszertan kidolgozását és a gyakorlatban történő megvalósítását jelenti. Célja, hogy a 12-18 év közötti tanulók egy olyan mélységelvű oktatásra és helyszíni, aktív tanulási módszerekre épülő élménypedagógiai foglalkozásban részesüljenek, amelynek során hazánk nemzeti és történelmi emlékhelyeinek megismerése és megtapasztalása által tesznek szert új ismeretekre, miközben erősödhet hazaszeretetük és elköteleződésük nemzetünk iránt. Az emlékezetpedagógia

Móczár Gábor a felújított Malosik-mauzóleum ünnepélyes átadásán
Fotó: Nagy Balázs

metodikai és tartalmi elemeinek kidolgozásában legfontosabb partnerünk a Történelemoktatók Szakmai Egyesülete, amellyel együttműködve jelenleg már célegyenesben van a mintaprojektek kidolgozása öt nemzeti, illetve történelmi emlékhely vonatkozásában, és terveink szerint továbbképzéseket is fogunk tartani a témában történelemtanárok részére.

Intézetünk egy másik – a NÖRI feladatait felsoroló jogszabályban is szereplő – új fókuszterülete: a magyarság határon túli emlékhelyeinek regisztrálása. Célunk, hogy felkutasuk, összeírjuk és közreadjuk azokat a nemzetünk történelmében jelentős helyszíneket, amelyek a helyi magyarság számára is fontosak. Éppen ezért határon túli szervezetekkel, együttműködő partnerek segítségével próbáljuk összegyűjteni az ilyen jellegű helyeket, majd azokat közreadni egy digitális, mindenki számára elérhető felületen. Első lépésként együttműködést kezdeményeztünk az Országos Széchényi Könyvtárral, amelynek eredményeként már zajlik a Nemzeti Névtérhez illeszkedő informatikai rendszer fejlesztése

Oltean Péter, Gyimesbükk polgármestere
és Móczár Gábor
Fotó: NÖRI

Móczár Gábor, a Nemzeti Örökség Intézetének főigazgatója
Fotó: Ványi Akos, Hírnyolc

– a magyarság határokon túli emlékhelyeinek online adatbázisát ebben fogjuk kialakítani. Megkezdjük határon túli – első lépésben Kárpát-medencei – együttműködő hálózatunk kiépítését, amelynek tagjai egy földrajzi terület felmérési munkáit fogják koordinálni. A moldvai és gyimesi csángó területeken már a konkrét felmérés zajlik, az ezeréves határon fekvő Gyimesbükk-kel és a Moldvai Csángómagyarok Szövetségével együttműködésben.

A fentiekén túl további területekre fordítunk kiemelt figyelmet. Nagyobb hangsúlyt fektetünk a nemzetstratégiai és az egyházi vonalon történő együttműködésekre, az emlékhelyek támogatására és hálózatának erősítésére, a Fiumei úti sírkert jelentőségének köztudatba emelésére. Az utóbbi érdekében indítjuk el a nemzet legfontosabb történelmi temetőjének otthonot adó nemzeti emlékhelyen a Versszínház, vagy éppen a Szoborpark projektünket, és fejlesztjük tovább a mobiltelefonos alkalmazásunkat. Mindemellett a nemzetközi temetőturizmusba és szakmai együttműködésbe is igyekezünk bekapcsolódni. Két temetőnkkel is csat-

lakoztunk a Jelentős Európai Temetők Szövetségéhez (ASCE), amelynek 20 éves, jubileumi közgyűlését tavaly a NÖRI szervezésében láthattuk vendégül Budapesten. Elkezdjük továbbá egységes parcellakövel megjelölni a Nemzeti Sírkert részeként védett síroknak helyet adó temetőket és temetkezési helyeket, és megkezdjük az új örökségvédelmi kategória, a Nemzeti Emlékpont feladatainak ellátását is.

Őszintén bízom benne, hogy a megkezdett új utakon járva, bővülő együttműködéseinken keresztül hasznos eredményekkel szolgálhatunk a társadalom, a közélet, a kultúra, az oktatás és a tudomány számára. Továbbra is kreatív nyitottsággal várjuk mindazon lehetséges partnerek együttműködését, akik a jövő generációkban erősítendő magyar nemzettudat érdekében kívánják támogatni munkánkat vagy kéri segítségünket.

Móczár Gábor
a Nemzeti Örökség Intézete
főigazgatója

Az emlékhelyek szerepe a hungarikumok rendszerében

Az örökséget, amit elődeinktől kaptunk, nem múzeumi tárgyként kell továbbadnunk a jövő generációjának, hanem az életük részévé kell tenni, hogy megértsék és szeressék azt. Ha ez sikerül, akkor van értelme a nemzeti értékek népszerűsítésével foglalkozni.

Babits Mihály a magyarság tartalmát a nemzeti hagyományban, azaz „sors- emlékekben”, szellemi és érzelmi élmények összességében látta. Ezt ma leginkább kollektív emlékezetnek hívjuk, amely valós kapcsolatot sejtet az egyén és a közösség együtt megélt, ugyanakkor áthagyományozott élményei között. Az egyén és a közösség (nemzet) azonban nem pusztán egymással állnak közvetlen interakcióban, hanem a térrel is, amelyben léteznek. Vajon a magyar ember teljesítményére, személyiségjegyeire hatott-e a hely, az éghajlat? Csak mi alakítottuk a tájat, vagy a táj is alakított bennünket? Babits szerint: „Képzeletünk, érzésvilágunk, egész kul-

túránk, az itteni tájak és éghajlat színeiből, benyomásaiból, hangulataiból szövődött.” A Kárpát-medence, „ez a szép kerek terület a magyar lélek szülőágya és nyújtózó matraca, ez a magyar vér vegyítődénye, s kultúránk festékespalettája.” (Forrás: Babits Mihály: *A magyar jellemről*. In: Szekfű Gyula (szerk.): *Mi a magyar? Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1939. 54-55. o.*)

Ezt a színpompás „festékespalettát” szeretnénk megőrizni például a Nemzeti Örökség Intézetének munkája és a hungarikum mozgalom segítségével. Ez talán a legfontosabb közös pont. Nyilvánvaló, hogy vannak helyek a Földön, amelyek visszahatnak az emberre,

így nemcsak földrajzi behatárolhatóságuk van, hanem szellemi kiterjedésük is. Magyarországon és az egész Kárpát-medencében is számos olyan helyszínnel találkozhatunk, amely az egész nemzet számára meghatározó történelmi és szimbolikus jelentéstartalommal bír. Ezeket a Nemzeti Örökség Intézete jelöli meg és fogja össze ernyőszervezetként. Büszkék vagyunk rá, hogy számos helyszín ezek közül átfedésben van a Hungarikumok Gyűjteményében található elemekkel. Így például Budapesten a Budai Várnegyed nemzeti emlékhely, de említhetném akár a Vizsolyi Bibliát is, amelynek egyik fennmaradt példányát egy törté-

nelmi emlékhely, a Vizsolyi református templom őrzi. Amikor 2012-ben az Országgyűlés elfogadta a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló törvényt, egy olyan több irányból szerveződő mozgalom kapott jogi szabályozást, amely a magyar nemzet értékeinek összegyűjtését, értéktárakba rendezését tűzte ki célul. Ezáltal biztosítva ezen értékek megfelelő védelmét és nyilvántartását, valamint az utókor számára történő megőrzését. A nyolc kategóriában, amit létrehoztunk, több helyen is találhatóak a Nemzeti Örökség Intézete által összefogott, nemzeti, illetve történelmi emlékhellyé nyilvánított helyszínek, hiszen a hungarikumok rendszerezése más alapon nyugszik.

A nemzeti értékek egy piramisrendszer, amelyben az értéktárak egymásra építkeznek. Alapját a helyi értéktárak alkotják, majd erre épülnek a megyei, az ágazati és a külhoni nemzeti értéktárak, ezekből pedig a magyar értéktár, s végül a hungarikumok. A besorolás nem arról szól, hogy egyik elem jobb vagy szebb, mint a másik. Pusztán azt hivatott rendszerezni, hogy kinek szól leginkább. Ha a földrajzi helyszínek példájánál maradunk, akkor azt látjuk, hogy ebben a piramisban nem csak az egész nemzet számára fontos helyszínek vannak jelen; ugyanolyan jelentőséggel bírhat egy kistelepülés magányosan álló fája vagy egy azon a környéken híres kőszikla, mint akár az Ezeréves Pannon-

halmi Bencés Főapátság és természeti környezete, hiszen helyi szinten, az ott élőknek az a fa vagy az a kő jelent sokat, ezekhez a helyi, épített vagy természeti elemekhez van közvetlen kapcsolódásuk. Egy kisebb közösség identitását erősítik, a sok kis közösség pedig végére is az egész nemzetét.

Fontos kiemelni azt is, hogy a hungarikummá minősítés nem egy díj, a hungarikum nem „kiváló áruk fóruma”. Másról van szó: mi a magyarok karakterjegyeit, sajátosságait keressük. Helyénvaló, sőt szükséges is, hogy a Hungarikumok Gyűjteményében, illetve a Magyar Értéktárban szereplő elemek másutt is kapjanak elismerést. Ugyanakkor fontos megérteni, hogy a díjak, kitüntetések esetében a figyelem, a reflektor elsősorban az alkotóra, a művészre, a mérnökre, a cégvezetőre, a tanárra, a sportolóra irányul. Az alkotó embert ismerjük el. A hungarikumok tekintetében azonban a reflektor a nemzetre irányul, ránk, magyarokra.

Az, hogy mit gondolnak, mit tudnak rólunk külföldön, velünk, itthon kezdődik. Nekünk, magyaroknak is tisztában kell lennünk értékeinkkel, azok pontos

meghatározásával és kultúránkban elfoglalt helyükkel. Ahogy azt a törvényben is megfogalmaztuk: „a nemzeti arculat erősítése kiemelkedő jelentőségű.”

Ebben a gondolatban találkozunk egymással ismét a hungarikum mozgalom és a Nemzeti Örökség Intézetének munkája: hiszen miként nemzeti karakterjegyeink, úgy nemzeti és történelmi emlékhelyeink is az önazonosság megerősítését szolgálják, hiszen ezek által kapcsolódunk legjobban a szülőföldhöz: településhez, megyéhez, nemzethez. Fontos, hogy ez a kapcsolódás megmaradjon generációról generációra; hogy az utánunk jövőeknek éppúgy az életük része legyen, mint ahogy az volt elődeinknek és nekünk is. Ezen értékeink pedig nemcsak bennünket, de egyúttal Európát, sőt, az egész emberiséget gazdagítják. A világ által csodált kultúránkhoz bizony mind a tizenötmillióan hozzátesszük a magunk részét, a közös kincs pedig mindannyiunké.

V. Németh Zsolt

*kiemelkedő nemzeti értékek
felügyeletéért felelős miniszteri biztos*

V. Németh Zsolt miniszteri biztos
Fotó: Pelsőczy Csaba

Vidéki rabtemetőkkel bővült a Nemzeti Gyászpark

A Nemzeti Örökség Intézete kezdeményezése alapján, a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság javaslatára a magyar Országgyűlés a budapesti Új köztemető mellett a váci, a márianosztrai, a sopronkőhidai rabtemetőt is beemelte a nemzeti emlékhelyek sorába. Ezek a budapesti helyszínhez hasonlóan az 1945 utáni magyar történelem „nemzeti nyughelyei”.

A budapesti Új köztemető 298-as, 300-as, és 301-es parcellája által alkotott Nemzeti Gyászpark hazánk második világháború utáni történelmének egyik legfontosabb szimbolikus tere. Itt nyugszik jeltelen sírokban az 1945-öt követő kommunista diktatúra és az 1956-os forradalom utáni megtorlások sok-sok áldozata. Ők azok, akiket törvénytelen perekben, hamis vádak alapján elítéltek és kivégeztek, vagy a börtönbüntetésük idején börtönben, internálótáborokban, rabkórházban meghaltak: politikusok, katonák, közéleti, egyházi személyiségek, egyszerű állampolgárok. A történeti tények és a rendszerváltást követő igazságügyi szakértői kutatómunkák alapján állítható, hogy a fizikai távolság ellenére a vidéki rabtemetők történeti és kegyeleti szempontból is egységet alkotnak a Nemzeti Gyászparkkal.

A váci rabtemető

A váci rabtemető szorosan hozzátartozik Váchoz és az ott a mai napig működő Váci Fegyház és Börtön történetéhez. A váci rabtemető a korábbi Híradó út mentén elhelyezkedő, közel 400 négyszögöl nagyságú terület, amelyet már korábban, 1812-től polgári temetőnek használtak Deákvári temető néven. A totális diktatúra idő-

szakában ide temették a fogva tartásuk alatt betegségben meghaltakat. Őket a börtönben rendszeresített, halottakat nyilvántartó könyvbe bejegyezték, de a sír helyét nem jelölték meg. Ebből volt ismert az, hogy ebben az időszakban, a korábbi évekhez képest, megszorodott a halottak száma. Nemcsak a börtönben meghaltakat, hanem a más-
hol kivégzetteket vagy az internáltként elhunytakat is ide hozták eltemetni, ezzel ítélve őket felejtésre. A terület elhagyott, elhanyagolt, gazzal benőtt volt, még a váciak többsége előtt sem volt ismert új rendeltetése. Az Igazságügyi Minisztérium és Vác Város Önkormányzata kezdeményezésére és támogatásával, igazságügyi szak-

értők vezetésével került sor itt részleges kegyeleti-régészeti feltárássra 2000. május 29. és június 17. között. A szakszerű szakértői munka során sírfolt-diagnosztika segítségével sikerült elkülöníteni a 19. és a 20. századnak vélt sírokat. A munka egyik kiemelkedő eredménye volt, hogy sikerült meglegelni és feltárni dr. Hóman Bálint történész, politikus, egykori vallás- és közoktatásügyi miniszter sírját. Igazságügyi személyazonosítása után a családja a tasi református sírkertben temettette el méltó módon újra. A váci rabtemető 2001 óta emlékpark. Az itt elhelyezett emlékkövön az 1945 és 1959 között ide temettek névsora és a kegyeleti-régészeti feltárási sírfolttérképe látható.

Archív felvétel a váci rabtemetőről
Forrás: Dr. Bank Barbara

„A fegyelmi osztály a váci börtönben egy Mária Terézia korabeli alagsorban volt elhelyezve. Mi rabok ezt a helyet Doberdónak neveztük el, mert itt is annyi rab hullott el, mint amennyi katona az első világháború idején Doberdónál. Az érkezéskor mindenkit elverték. Ez azután naponként megismétlődött. Aki a legmagasabb állást töltötte be a múltban, azt verték a legtöbbet. [...] Fegyelmin mindenki magánzárákába került. Itt takaró sem volt. [...] Egyik volt rabtársunknak Rubetzkynek valami nézeteltérése támadt az egyik őrrrel. Azt a büntetést kapta, hogy meztelenül kellett órák hosszat állnia a hideg zárákában. Tüdőgyulladást kapott és pár hét múlva meghalt. Hozzá tartozóit csak három év múlva értesítették haláláról.” (L. R. visszaemlékezése)

A márianosztrai rabtemető

A márianosztrai rabtemető története szorosan kapcsolódik a település pálos rendi kolostorépületéhez, amelynek egy részében a mai napig a Márianosztrai Fegyház és Börtön működik. A büntetés-végrehajtási intézet gyökerei 1858-ig nyúlnak vissza, amikor is az üresen álló kolostorépületet a kormány országos női fegyházzá szervezte, működtetését pedig a Szent Vince

A márianosztrai rabtemető egy részlete
Fotó: Dr. Bank Barbara

Rend irgalmas nővéreire bízta. Ebben az időben jelölték ki a pálos kolostor temetőjét is. Rendhagyó módon az őrzőket és az őrzőtteket is ide temették egészen 1967-ig. A börtön 1950-től – miután az ÁVH átvette – férfi börtönként működött, és a köztörvényes vagy politikai okból elítélteket és a fogva tartásuk alatt betegségben meghaltakat is a rabtemetőben temették el, névtelenül. Ugyanakkor a törzskönyvi számuk szerint nyilvántartást vezettek a meghaltakról és a temetőben elfoglalt helyükről. E rabtemetőből két, politikai okból itt raboskodott mártír áldo-

zatot sikerült kihantolni és azonosítani. A rabtemetőt 1998-ban rendbe hozták és látogathatóvá tették, érinti a Márianosztrán áthaladó Országos Kéktúra útvonala is.

„Az ötvenes években Márianosztra lett a magyar börtönök »büntetőintézete«. Ide szállítottak mindenkit, aki valamelyik börtönben vagy munkatáborban bármilyen fegyelmi vétséget követett el, szökést, szökési kísérletet, lázítást, munkamegtagadást, sztrájkra, éhségstrájkra való szervezkedést stb. Ugyancsak itt tartották azokat a súlyos politikai elítélteket, főleg háborús bűnösöket, híresebb politikusokat, katonákat és egyházi személyiségeket, akiket az ÁVH nem kívánt a saját ellenőrzése alatt álló börtönökben tartani.” (Fehérváry István visszaemlékezése)

„Márianosztra szigorított börtön volt. Egy szál grafit ceruzából birtoklásért büntetést kapott a rab. Érdekes, hogy abban a világban mennyire kitágult az emlékezetünk. Egész zsoltárokat hoztunk össze. Keglevich (István – B. B.) atya le is írta azokat. Oly módon, hogy WC-papírra tűhegygel minden betűt ki-

A márianosztrai fegyház archív képslapon

szurkált. Módszere olyan jól rejtett volt, hogy »Zsoltárkönyvét« el tudta hozni nosztráról Pestre, sőt a végén ki is hozta a börtönből. Márianosztrához képest a Gyűjtő enyhe hely volt.” (E. L. visszaemlékezése)

A sopronkőhidai rabtemető keresztje
Fotó: Dr. Bank Barbara

A sopronkőhidai rabtemető

A Sopronkőhidai Fegyház és Börtön 1886-tól kezdte meg működését. 1944 december közepétől Sopronkőhidára települt át a hadbíróság, amely a börtönnel szembeni iskola épületében működött, és sorozatosan hozta a halálos és súlyos ítéleteket. Az első halálos ítéletet december 21-én hajtották végre. December 24-én Bajcsy-Zsilinszky Endre és társai kivégzésére került sor. Ezen a karácsonyon az éjjeli szentmisét Mindszenty József vespéremi püspök celebrálta, akit papjaival és kispapjaival szintén itt tartottak fogva. Az intézetet 1945 március végén a soproni 48-as laktanyába átköltöztették egy időre, mivel 1945 áprilisától 1948 január végéig az ausztriai Baden bei Wien-ben működő szovjet hadbíróság kisajátította a fegyintézetet és saját hatáskörébe vonta. Az intézet területét drótkerítéssel elkerítették és a terület jelentősen megnövelték. Civilek és hadifoglyok gyűjtő- és tranzittáborá-

ként funkcionált. 1946 októberében itt végezték ki Páter Kiss Szaléz ferences szerzetest és társait. Az intézet 1947-től Soproni Országos Büntetőintézetként működött tovább és 1948 márciusában, a szovjet kiürítést követően visszaköltözött Sopronkőhidára. 1951 őszén a börtönt politikai okok miatt kiürítették, újraindítására 1955 nyarán került sor.

Az intézetben elhunyt fogvatartottakat a börtöntől néhány kilométerre levő, mintegy 700 négyszögöl nagyságú rabtemetőben, az úgynevezett Jánostelepi temetőben temették el 1900-tól kezdve. Ismert az is, hogy a Győri Megyei Bíróság Börtönében meghaltak vagy az ott kivégzett személyek is ide kerültek. Tudjuk, hogy ide temették az 1956-ot követő megtorlások győri áldozatait – Szigethy Attilát, Földes Gábort, Tihanyi Lászlót és társaikat. Itt is jeltelen sírba rejtették a kivégzett áldozatokat, beleásva a régebbi temetésekbe. A korábbi sírokat esetlegesen

A sopronkőhidai rabintézet archív képeslapon

kőkockák vagy fakeresztek jelezték. Hasonlóan a budapesti Új köztemető 301-es parcellájához, a temetkezési hely itt is elkésérítően elhanyagolt, elhagyatott volt. 1956-os mártírok földi maradványainak fellelése céljából a rabtemető kegyeleti-régészeti feltárására 1990-ben került sor hozzátartozói kérelmek alapján, az akkori kormány támogatásával. A harminckét napon át tartó, módszeres szelvényekre bontással sikerült kilenc mártír sírját megtalálni és azonosítani – a hármas és négyes tömegsírba temetett áldozatokat. A temető egy kis részét rendezték, itt emlékkeresztet állítottak, de a hozzátartozók valamennyi mártírt máshova temettették át, méltó módon. A rabtemető nagyobbik része máig elhanyagolt, gondozatlan.

E három temetkezési hely most már a Nemzeti Gyászpark és a Kisfogház nemzeti emlékhely részévé vált. A mártírok sírjait őrző rabtemetők a jövőben bizonyosan nagyobb figyelmet kapnak, és lehetőség nyílik a folyamatos és rendszeres karbantartásukra, felújításukra is. E rabtemetők így nem kophatnak ki a történelmi emlékezetből, és lehetőséget adnak arra, hogy emlékeztessék az oda látogatókat a 20. század bűneire.

„Kőhida egy cukorgyár épületeiből átalakított nagy fegyház. [...] Mivel a fegyházban nem volt számunkra hely, az iskola udvarán szálltunk le a teherautókról. ... Első este a szállásunk is itt volt. [...] A szentmisét házi kenyérrel mutattam be. Mise közben hallottuk először a kivégző sortűzeket. A vértanúkat mementómba foglaltam. Akasztás is volt ezen a reggelen, bár vasárnap volt, amikor a törvény tiltja a kivégzést. De ki tartja be itt már a törvények rendelkezéseit?! Ezen a reg-

gelen akasztották fel Bajcsy-Zsilinszky Endrét is, akinek társait, [...] már december 8-án kivégezték Budapesten. Az iskola épületében csak egyetlen éjszaka szállhattunk meg, mivel a vésztörvényszéknek arra továbbra is szüksége volt. Estére kiürítettek számunkra egy addig még nem fűtött, pókhálós és patkányoktól látogatott, dohos raktárt. Bevonultunk ide, s a karácsonyi ünnepélyt is itt tartottuk meg. [...] Később a fegyház kápolnájában az éjjeli misét papjaim és kispapjaim segédletével én végeztem. Milyen fájdalmas éjjeli mise volt ez karácsony szentestéjén! Már az odavezető út nyomasztó és megrendítő volt derék hazafiak friss akasztófaerdeje és kihűlt tetemei közt. S mikor körülnéztem a kápolnában, akkor láttam, hogy a mohácsi nagy temetőben lehetett talán csak együtt annyi élre került magyar, mint amennyit ebben a börtönben fogva tartottak. [...] Itt, a fegyházban sínylődik három volt miniszterelnök: gr. Esterházy Móric, Kállay Miklós és Lakatos Géza. Mellettük volt miniszterek, kúriai bírák, felsőházi ta-

gok, képviselők, magas rangú katonák, művészek, papok és minden néprétegből sokan mások. Voltak ott a baloldali képviselőiből is, pl. Rajk László, sőt ateisták is. Meghatott a foglyok éneke és imádsága. A halálos veszedelem közelebb hoz Istenhez! Csupa megindult lélek ünnepli az érte is emberré lett Isten Fiát. Nevükben Kállay miniszterelnök jelöli meg a missziószándékot. Egyik fogoly paptól azt üzeni az oltárhoz, hogy a szentmisedáldozatot a derék és becsületes magyarok szándékára ajánljam fel. Ez a tragikus külső keret, jóval túl a kápolna és a fegyház falán, a messzeségbe nő. [...] Könnyekben fürdik az oltáron Krisztus szent teste és vére. A tömegben is fel-felcsuklik a zokogás. Ez volt életem legmeggrázóbb éjjeli miséje.” (Mindszenty József bíboros visszaemlékezése)

Dr. Bank Barbara
történész

Dr. Susa Éva
antropológus, igazságügyi főtanácsos

Zrínyi-Újvár történelmi emlékhelyé emelésének jelentősége

„Amit egyetlen történetíró még föl nem jegyzett, és egészen hallatlan dolog, lelkem nagy fájdalommal írom Excellenciátoknak, hogy az én új váramat, teljesen ép állapotban, ágyúktól össze nem rombolva és alá nem aknázottan ma reggel a mi nagyobb létszámú seregünk szeme láttára, pusztá karddal elfoglalta és megszállta a török.”

Zrínyi-Újvár történelmi emlékhely avatása
Fotó: Varga Zsolt, MTI

Zrínyi Miklós mondatai ezek, melyeket 1664. június 30-án vetett papírra Csáktornyan, hogy tájékoztassa a Gráci Haditanácsot. Fájdalommal teli sorok, érződik bennük a személyes érintettség, a csalódottság. Nemcsak egy vár elvesztése, de egy álom, több

évtizedes küzdelem feladása, amelynek célja az volt, hogy a török hatalmát megtörjék ezen a vidéken. Ahogy az álom semmivé foszlott, úgy tűnt el Zrínyi-Újvár emléke is, hogy aztán több, mint 300 év elteltével újra elfoglalja helyét a nemzet emlékezetében.

Nemzeti és regionális szempontból is kiemelkedő helyszín a vár, így történelmi emlékhelyek közé emelése régóta fennálló adósságunk törlesztése.

Zrínyi a vár építésének indokait az 1661. július 5-én, az Udvari Haditanácsnak írt levelében foglalta össze.

Sajátos hangvételi üzenet ez, amelyben van csendes szemrehányás, racionalis érvelés és talán némi gúny is. „Az a hely pajzsa vagy bástyája az egész Muraköznek, sőt Szlavónia egész határvidékének, innen le a Dráván keresztül, és aki ura ennek a hegynek, ura a Muraköznek és annak a két folyónak, a Murának és a Drávának.” Benne van ebben a védekezés fontossága (pajzs), és benne van a kezdeményezés, a kiindulás lehetősége, az új kezdet és az erő üzenete is (bástya). Benne van az 1600-ban elfoglalt és azóta megszállva tartott Kanizsa blokkolása, a török terjeszkedés és a folytonosan ismétlődő portyák megfékezése, és felsejlik benne az 1664 telén, innen indított és európai hírnevet hozó téli hadjárat lehetősége.

A vár felépítése és története bizonyítja Zrínyi Miklós kezdeményező készségét, stratégiai gondolkodását, állandó törekvését az ellenség rontására. Ahogy írja: „mely szükséges egy hadviselő emberben az szorgalmatosság, fáradság és vigyázás.” A végvári vitéz gondolkodása ez, aki éjjel és nappal ki van téve az ellenség támadásának, akinek gondolatai mindig azon járnak, hogyan védje azt, ami fontos neki.

Zrínyi-Újvár olyan stratégiai előnyt biztosított építőjének, amely ebben az időben felbecsülhetetlen volt és ezt Bécsben is tudták. Nem véletlen, hogy hivatalosan soha nem kapott parancsot a vár építésének befejezésére vagy lerombolására, sőt támogatás is jutott fegyverben és emberben is. Zrínyi a vár felépítése mellett olyan – mai szemmel is becslendő – komplex műszaki zárrendszert hozott létre, amely Légrád és Kotori között ellehetetlenítette a Muraközbe irányuló török portyákat. Része volt ennek a védelmi rendszernek a vár, a várat védő Mura és a mesterséges halastó, a mai Kollátszeg területén létesített árok és a Mura jobb partján kiépített őrhelyek.

Zrínyi-Újvár jelentőségét a törökök is felismerték. Mivel építését megakadályozni erővel nem tudták, így diplomáciai úton tiltakoztak annak – török területen – történő megépítése ellen. Olyannyira félték ezt a helyet, hogy az 1664. augusztus 10-én megkötött vaskvári békében külön pontban foglalkoztak Zrínyi-Újvár sorsával. A békeszerződés hatodik cikkelye kimondja: „A Kanizsa mellett levő erősséget, amely az említett nyugtalanságot alkalomadtán támogatná, egyik fél sem

építtetheti újjá, és nem láthatja el őrséggel.”

Hosszú út vezetett odáig, hogy 2022. március 18-án a történelmi emlékhelyet jelölő sztélét felavattuk a vár udvarán. Zalai és somogyi régészek, a Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi és Honvédtiszképző Kar csata- és hadszíntérkutató műhelyének tagjai, oktatók, tisztjelölt hallgatók, magyar és horvát polgármesterek, magyar, horvát, szlovén és osztrák szakértők, a környékbeli falvak lakossága, a Duna-Dráva Nemzeti Park, az erdészet és számtalan magánember tette hozzá a maga apró, de nélkülözhetetlen támogatását az ügghöz. Megtalálni és bizonyítani a vár helyét sem volt egyszerű, és elismertetésén is sokat kellett dolgozni. Utóbbihoz nagyon erős támogatást kaptunk a Honvédelmi Minisztériumtól és a Nemzeti Örökség Intézetétől. Már ezért a sokszínű összefogásért is érdemes volt az utóbbi tizenöt év erőfeszítése!

Dr. Padányi József vezérőrnagy
Nemzeti Közszerződési Egyetem,
egyetemi tanár

Az emlékhelyektől az emlékezetpedagógiáig – Beszámoló a III. Nemzeti és Történelmi Emlékhelyek Konferenciájáról

A Nemzeti Örökség Intézete a Gödöllői Királyi Kastélyban rendezte meg az emlékhelyek éves konferenciáját 2022. március 3-án. A harmadik alkalommal megszervezett országos találkozón a jogi háttérrel, a működtetésről, a programtervezésről és a helyi emlékezetpedagógiai modellek alkalmazásáról szóló előadások nyújtottak támogatást az emlékhelyeknek.

Dr. Pandula Attila beszédet mond a konferencián
Fotó: Nagy Balázs

A Nemzeti Örökség Intézete immáron harmadik alkalommal rendezte meg éves konferenciáját, amelynek legfőbb célja, hogy segítséget nyújtson, ötletet adjon és lehetőséget biztosítson az emlékhelyek számára. Az esemény remek fórum arra is, hogy az emlékhelyek egymással tapasztalatot cseréljenek és egyfajta közös gondolkodás alakuljon ki. Az összesen 76 nemzeti és történelmi emlékhely sokszínűsége, különbözősége ellenére rengeteg hasonló problémával küzd, amelyek megoldásában a Nemzeti Örökség Intézete az ilyen típusú konferenciák szervezésével is segítő kezdet próbál nyújtani.

Helyszín tekintetében idén a festői szépségű Gödöllői Királyi Kastélyra esett a választás. A konferencia népes vendégseregét a kastély ügyvezető igazgatója, Dr. Ujváry Tamás köszöntötte, aki méltatta a rendezvény létrehozását, amelynek fő célját abban látta, hogy mint emlékhelyek „új utakat találjunk, illetve a meglévő útjainkat megfelelően kiigazítsuk.”

A témafelvezető előadást Móczár Gábor, a Nemzeti Örökség Intézetének főigazgatója tartotta, aki kiemelte, hogy „a nemzeti és történelmi emlékhelyek hálózata egy olyan csodálatos tőke, amellyel a gazdálkodást felelős módon kell javítani és erősíteni.” Szakmai ernyőszervezetként a NÖRI minden tőle telhetőt elkövet, hogy az emlékhelyek valódi, élő szövetként működő, a nemzeti emlékezetet őrző hálózatot alkossanak.

A következőkben Deák Krisztina, a Miniszterelnökség Építészeti és Műemlékvédelmi Főosztályának főosztályvezetője részletesebben is ismertette azokat a jogszabályi változásokat, amelyek segítik hazánk nemzeti és történelmi emlékhelyeinek jövőbeli hatékonyabb működését. Kiemelte, hogy a legnagyobb előrelépést az idei esztendőre a támogatási keretösszeg 150 millió fo-

rinttal történő növelése jelenti, illetve az, hogy erre a történelmi emlékhelyek is pályázhatnak. Ez egy jelentős mérföldkő, hiszen korábban csak a nemzeti emlékhelyek nyújthattak be támogatási igényt. Az utazási kedvezmény körének bővítése szintén több emlékhelynek jelent komoly támogatást.

A következő előadást Horváth Imre, az Agrárminisztérium Hungarikum Főosztályának kommunikációs referense tartotta, aki az emlékhelyek és a Hungarikumok gyűjteményének átfedéseiről beszélt. Ezt követően dr. Hargitai János miniszteri biztos, országgyűlési képviselő ismertette a „Mohács 500” projekt főbb irányait, amely jó példája annak, hogy egyetlen emlékhely évfordulós fejlesztési beruházásai milyen áldásos hatást gyakorolhatnak a környezete fejlődésére. Hasonló témában szólalt fel dr.

Filus Erika, a kiskőrösi Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum történelmi emlékhely igazgatója, aki a „Petőfi 200” emlékvadta lehetőségekről is beszélt. A délelőtti előadásait a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság nevében dr. Pandula Attila, az ELTE BTK docense értékelte, aki kiemelte az emlékhelyekhez kapcsolódó konferencia tematikai komplexitását a Nemzeti Örökség Intézetének megújulásával összhangban.

A délutáni ülésszak fő vezérfonala az emlékezetpedagógia volt. Elsőként dr. Nánay Mihály, a Történelemoktatók Szakmai Egyesületének elnöke vázolta fel a NÖRI-vel történő együttműködés legfőbb pontjait. Az emlékezetpedagógia lehetőségei közül az aktív tanulást és a mélységelvű oktatást emelte ki, mint a közös módszertan legfőbb sarokpontjait. Utána Tallai Gábor, a Terror Háza Múzeum programigazgatója tartott előadást a „story telling” módszer alkalmazásának lehetőségeiről.

A konferencia zárásaként Cseh András és Köninger Szilárd az épített környezet élményalapú emlékezetpedagógiai megközelítésének kérdéseiről, lehetőségeiről beszélt. Irányításukkal a kastély udvarán a barokk és a modern építészet, valamint az élmény alapú pedagógia érdekes, kísérleti találkozásának lehettünk részesei játékos, kooperatív alkotómunka által. Végezetül Móczár Gábor főigazgató úr a zárszavában kiemelte, hogy az emlékhelyek legalább olyan széles palettát képviselnek, mint a konferencia előadásai, amelyek által minden résztvevő rengeteg ötlettel és gyakorlati tudással gyarapodhatott.

Takács Róbert
emlékhelyekért felelős referens,
NÖRI

Új programunk: az emlékezetpedagógia

A múzeumpedagógia, drámapedagógia, élménypedagógia fogalmak már sokunk számára ismerősek. Az emlékezetpedagógia azonban még újszerű: a Nemzeti Örökség Intézetének új programját jelöli, amelynek fókuszában a nemzeti emlékezet, az örökségünkhöz való kapcsolódás áll. A 12–18 éves fiatalok megszólítására törekszünk, életük egyik legfogékonyabb időszakában. Mindenféle iskolatípusból várjuk a tanulókat és azokat a pedagógusokat, akik az érték-, élmény- és ismeretátadás egységében, közösségteremtő módon nevelnek és tanítanak.

Úgy is mondhatnánk: az emlékezetpedagógia „három az egyben”. Nem új diszciplína, hanem szintézis. Egysíti azokat a tudástartalmakat, amelyek külön-külön már megtalálhatók az iskolai történelemoktatás ismeretanyagában (különösen az új Nemzeti Alaptantervben), az egyes nemzeti és történelmi emlékhelyeken már meglévő múzeum- és élménypedagógiai jó gyakorlatokban, valamint azokban

az iskolai pedagógiai módszerekben, amelyek a hagyományörzést és az értékalapú közösségteremtést eddig is fontosnak tartották.

A pedagógia régi tapasztalati felismerése, hogy a lexikális ismeretek, az adatok elillannak a fejünkből, de az az élmény, hogy diákkorunkban egy helyszínen vagy közösségben mit éltünk át és hogyan éreztük magunkat, akár életünk végéig elkísér. Va-

lamennyiünknek része lehetett már abban az örömteli, szívet-lelket átjáró megélésben, amely például egy nemzeti vagy lakóhelyi ünnepen, egy történelmi esemény évfordulóján, vagy egy szeretett és tisztelt hősünkre való emlékezéskor megjelenik bennünk: jó ide tartozni, magyarnak lenni és részeseülni elődeink szellemi-lelki örökségében. A kötődéseink teljes életünket meghatározzák: gyökereinkhez, majd koncentrikus körökben a családhoz, szülőföldhöz, a hazához, a nemzethez. Tamási Áron gondolatát tovább szöve: azért vagyunk a világon, hogy szellemi-lelki-nemzeti értelemben is otthon legyünk benne.

Az emlékezetpedagógia a fiatalokban, diákokban a teljes embert szeretné megszólítani a maga figyelmével, érzelmi bevonódásával, közösségi dimenziójával együtt úgy, hogy ehhez a nemzeti és történelmi emlékhelyeinken élménygazdag, interaktív közeget teremtsen.

„Amire figyelsz, azzá leszel” – ezt tanítja a tapasztalat és a pedagógiai bölcsesség. A mi figyelmünk és módszer-

Múzeumpedagógiai foglalkozás Esztergomban
Fotó: NÖRI

tanunk fókuszában az ismeretátadás mellett a nemzeti érzés, identitás és a hazához való érzelmi kötődés kialakításának célja áll, hiszen élményalapú tanulással mélyebb és elhivatottabb tudást lehet átadni. Az emlékeztetőpedagógiai program során szeretnénk hőseinket, példaképeinket a történelemkönyvek lapjairól még közelebb hozni a fiatalokhoz úgy, hogy a személyt és a kort minél alkalmasabb, kreatívabb pedagógiai eszköztár segítségével ismerhessék meg és élhessék át.

A már meglévő jó gyakorlatokat is támogatja az az egységes szakmai keretrendszer, amelynek kidolgozását együttműködő partnerünk, a Történelemoktatók Szakmai Egyesülete végzi sztenderdizált, de az egyes emlékhelyekre adaptálható oktatási anyagok készítésével. A programot az iskolai

közösségek három fázisban valósítják meg: előzetes iskolai feldolgozással, majd egynapos helyszíni kirándulással és projektmunkával az emlékhelyeken, végül iskolai reflexióval, utófeldolgozással. A keretrendszer kidolgozása már folyamatban van, és célunk, hogy néhány partneriskolával már e tanév végén vagy ősszel elkezdhesük a program tesztelését.

A kidolgozás megindítása előtt a Nézőpont Intézettel felmérést készítettünk, amely azt a pozitív eredményt hozta, miszerint a magyar fiatalok (a 16–29 éves korosztály) túlnyomó többsége szereti hazáját, a „magyar” szóhoz társított leggyakoribb érzés a büszkeség, a nemzettudatosság pedig kiemelkedő jelentőséggel bír. Tízből nyolc fiatal mondja azt, hogy ott-hon érzi magát Magyarországon és

büszke anyanyelvére, valamint a magyar történelmi örökségre. Ezt a kutatási eredményt más intézmények mérései is visszaigazolták.

Egy régiszerző és nagy nevelő, a rendalapító Loyolai Szent Ignác írta: „Nem a sok tudással lakik jól a lélek, hanem ha a dolgokat bensőleg érzékeli és ízleli.” A haza, a nemzet szeretete is ilyesvalami: ha múltunk a terekbe és a szívekbe íródva jelenik meg, akkor jó úton járunk, ehhez lehet hatékony eszközünk az emlékeztetőpedagógia.

Késmárki Zsolt
szaktanácsadó, NÖRI

Az emlékezetpedagógiai mintaprojekt

A Történelemoktatók Szakmai Egyesülete és a Nemzeti Örökség Intézete között 2021 őszén indultak meg az egyeztetések egy távlatos emlékezetpedagógiai program kidolgozására. A projekt célja, hogy a nemzeti és a történelmi emlékhelyeket közvetlenül bevonja és megtapasztalhatóvá tegye a történelemoktatás keretei között, tanulói tevékenységen alapuló, élménypedagógiai eszközökkel.

Dr. Nánay Mihály a III. Nemzeti és Történelmi Emlékhelyek Konferenciáján
Fotó: Nagy Balázs

Vélhetően senkinek sem kell különösebben bizonyítanunk, hogy milyen pótolhatatlan pedagógiai értékeket tud közvetíteni egy ilyen projekt. Sokkal hatékonyabban tudja formálni a nemzeti identitást, hiszen a tanórai keretekhez képest jobban átélhetővé, megélhetővé teszi az adott eseményt, korszakot, segít a hozzá való érzelmi kötődés kialakításában – ami feltétle-

nül szükséges a stabil és erős nemzeti identitás létrejöttéhez. Emellett megvalósítja az autentikus tanulás követelményeit, azaz a diák 21. századi valóságában is megjelenik a téma, nem csak a történelemtankönyv lapjain. Széles lehetőségeket kínál a jelenségalapú tanuláshoz, hiszen egy-egy emlékhelyen nemcsak a szűken vett téma jelenik meg, hanem az adott korszak számos

egyéb, például művészeti, kulturális, gazdasági jellemzője, amit így a diák egyben érthet meg. A projekt továbbá számos fontos kompetencia fejlődését teszi lehetővé (például: csoportmunka, tájékozódás térben és időben).

Mindennek alapján Egyesületünk öt helyszínt (Esztergom – Várhegy és Víziváros, Mohácsi Nemzeti Emlékhely, Gödöllő – Grassalkovich-kastély, Komárom – erődrendszer, Budapest – Kossuth tér) választott ki, amelyekre „pilot” jelleggel kidolgozza a programot. A készülő alapsomagok a következő egységekből állnak össze:

1. Tanórai előkészítés (1–2 óra)

Ennek fő funkciója, hogy az emlékhely megismeréséhez szükséges tartalmi háttérrel, elméleti tudást biztosítsa. Fontos, hogy olyan áttekintő képet kapjanak a diákok (madártávlati kép, animáció, stb.), amit ott helyben nem tudnának megfigyelni. Ennek során egy alaposan kidolgozott vázlatot, valamint a hozzá tartozó látványos, vizuális szemléltetést adunk közre. Ezt mindenképpen fel kell dolgozni az iskolában ahhoz, hogy a helyszíni projekt megvalósítható legyen.

2. Helyszíni élménypedagógiai feladatok

Ezek jelentik a projekt súlypontját. Minden egyes emlékhelyre sztenderdizált feladatok készülnek azért, hogy a projektet választó kollégáknak ne kelljen minden esetben más, újonnan elsajátítandó feladatokat megismerniük, hanem könnyen és megszokottan tudják alkalmazni az előre elkészített feladatokat. Mindezek keretében minden helyszínre készül:

- egy térképes felfedező feladatlap (a feladatlap alapján a diákok csoportosan, maguk fedezik fel a helyszín fontos elemeit);*
- egy „turisztikai ajánló” kisfilm vagy prospektus készítésére szóló feladat (csoportosan készítik el az ajánlót, saját videóval vagy fotóanyaggal);*
- egy helyben megoldható „kahoot” jellegű kvízzjáték;*
- egy drámapedagógiai feladat (lehet élőkép egy, az adott helyszínen zajlott jelenet újraélesztésével vagy éppen egy vita, amely ott hangzott el).*

Az első három feladatot tekintenénk „alapcsomagnak”, amelyek elvégzésére mintegy 2-4 óra áll rendelkezésre, míg a negyedik feladatot motiváltabb osztályoknak javasolnánk.

3. Tanórai összegzés (1-2 óra)

Ennek keretében a helyszínen készült anyagok (kisfilmek, prospektusok) bemutatása, megosztása zajlik majd, valamint készítünk néhány érettségi típusú feladatot, amelyekkel a tanár kolléga ellenőrizheti, hogy a közösségi és lelki élményen kívül a szakmai tartalmat is kellőképpen elsajátították-e a diákok.

Fontos utalni rá, hogy amennyiben a projekt nagyobb keretek között is elindul, úgy számos lehetőség adódik a bővítésére. Már az előkészítés során

megfogalmazódott, hogy igen hasznos lenne az egyes emlékhelyekhez 5-10 perces animációs kisfilmeket készíteni, egységes szerkezetben és formátumban, amelyek látványosan bemutatják a lényeges információkat. Ezeket az előzetes felkészülés során lehetne levetíteni a diákok számára. Továbbá fejleszthető lenne akár egy saját emlékhelyes applikáció is, ahol akár wifi nélkül is számos tartalom (például a tervezett „kahoot-jellegű” kvíz is) elérhető volna, persze ebbe minden más tartalom is integrálódhatna az egyes emlékhelyektől. Végezetül pedig akár országos NÖRI-s kisvideó-versenyt is lehetne szervezni az emlékhelyeken készülő mozgóképanyagokból. Az egész projekt adminisztratív háttereként kiemelkedően fontos volna megteremteni az intézményes feltételeket is a nagyszámú emlékhely-látogatáshoz. Egészen konkrétan: iskolai tanítási idő terhére kellene lehetővé tenni a kirándulások szervezését, sőt, akár valamilyen mértékig jogszabályi úton

is kötelezővé lehetne tenni minden gimnáziumi osztály számára, hogy évi legalább egy emlékhelyet látogasson meg, erre pedig az intézmény biztosítson egy tanítás nélküli munkanapot, az emlékhelyek pedig lehetőségeik szerint támogassák a projektet, például kedvezményes vagy ingyenes belépéssel, csoportos feladatvégzés lehetőségeinek biztosításával.

Mindezt összegezve azt gondoljuk, hogy aligha lehet túlbecsülni a nemzetstratégiai jelentőségét egy ilyen projektnek. Bízunk benne, hogy egy-két év múlva a jelzett feltételek között diákok százezrei tudják élményszerűen megismerni a történelmüket, és generációknak fogja megadni a kötődés lehetőségét nemzetünk múltjához, a magyar nemzeti identitáshoz, nem beszélve a számos egyéb pedagógiai hozadékról.

Dr. Nánay Mihály pedagógus,
a Történelemoktatók Szakmai
Egyesületének elnöke

Dr. Nánay Mihály diákjaival Pozsonyban
Fotó: Belley Kinga

Út a szívhez

Húszévnyi tapasztalat történetmesélésről, ismeretterjesztő múzeumi szövegekről emlékezetpedagógiai felhasználásra

Aki csak betért vagy éppen ma lép be a húszéves Terror Háza Múzeumba, a bejáratnál Mózes Mihály (1924–2018), a Don-kanyart is megjárt, egykori recski fogoly elcsukló hangon tett valómását hallja: „Miért? Miért csinálták ezt velünk?” Ez az egyetlen kérdés, Mózes Mihály sors történetének ez a felszikrázó, keserű pillanata, pontosabban a benne sűrűsödő fájdalom felmutatja a valóság természetét. Aki hallotta, nem felejt el. Bár a történeti kiállítások egyre bátrabban élnek az úgynevezett történetmesélés, a „storytelling” eszközével, bőven van még tennivaló. Akárcsak a tárlatok ismeretterjesztő szövegeivel. Ez utóbbiak ugyanis nem a tudományos szakképzettséggel rendelkező, annak teljes fegyvertárával felszerelt és annak bemutatását el is váró publikumnak készülnek, hanem a közösség egészének.

Mesélj egy történetet, és megmondom, ki vagy!

A történetmesélés, vagy ahogy az angolszász világban nevezik, a „storytelling” középpontjában a történetet mesélő személye és története áll. A történetmesélés maga a tudás átadásának ősi formája, amely képes arra, hogy tartósan megszerezze és meg is tartsa a hallgatóság figyelmét szemben egy adott téma logikus és tárgyilagos, kifejezetten tudományos célú kifejtésével. Alább nem a „storytelling” történetét szeretném felvázolni, hanem a Terror Háza Múzeum, illetve a Közép- és Ke-

let-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Alapítvány történeti tárgyú kiállításainak idevágó tapasztalatait összegzem.

Előjáróban megállapítható: a mesélő és az általa „hitelesített” tartalom különös erővel bír. Mivel egész életünkben emberi arcokkal találkozunk – amelyekről megannyi nyíltan feltárulkozó, de rejtett, elleplezett érzést is képesek vagyunk leolvasni –, a „storytelling-ről” nemcsak mint ősi tudásforrásról vagy a közösségi emlékezetet életben tartó módszerről beszélhetünk, hanem olyan személyiségformáló műfajról, amelyet mindannyian ismerünk, gyerekkorunk óta elsajátítottunk és amely óriási hatással van személyes értékvilágunkra. Bár magát a „storytelling” módszertanát és hatásmechanizmusát először a reklámpar tárta fel tudományos igénnyel, sok ezer éves történet ez, amelynek kordokumentumai a barlangrajzokkal indulnak, és amely az írásbeliség megjelenésével, a könyvnyomtatás, a sajtó, a rádió, a televízió, majd pedig a digitális technológiák terjedésével egyre burjánzik. A történeti kiállítások esetében az emlékiratok, a naplók után az „oral history” műfajának (ezen belül is a videointerjúk) népszerűvé válásával teremtdőött meg annak a lehetősége, hogy a történettudomány által preferált, gyakran ideológiáknak alávetett értelmezési keretek mellett a személyes sors történetek révén hitelesített múltértelmezés is megvethesse a lábát. Ennek jelentőségét

lehetetlen alábecsülni, hiszen szemben a 20. század totális eszmerendszerei által erősen deformált és tudományos köntösbe bújtatott narratív előadás-móddal, az elmesélt személyes történet, a dramaturgiai ívvel rendelkező „sztori” az emberi létezés legmélyebb rétegeibe vezeti a mindenkor hallgató-ságot. Ez az a terep, ahol civilizációnk évezredes értékrendszere (jó-rossz, igaz-hamis, rokonszenv-ellenszenv, szegényérzet-gőg stb.) még teljességgel intakt. Ez utóbbi jelentősége felbecsülhetetlen, főleg annak tudatában, hogy a hazai és a nemzetközi történelemoktatásban ma is komoly túlsúlyban vannak a történelmet elvont folyamatként ábrázoló historiográfiai modellek. A történelem azonban nem absztrakció! A történelem ugyanis minden ember számára megmaradt annak, ami mindig is volt: emlékeken és érzéseken alapuló kapcsolatnak az őszekkel, a szülőkkel, a rokonokkal, a barátokkal, az ismerősökkel, a tökéletlen emberi természetünket elbeszélő történetek, tanítások, értékrendek és tanulságok összességének.

Egészen a rendszerváltoztatásig térségünkben a totális diktatúra marxista történelemszemléletet szülött, és komoly erőfeszítés volt arra, hogy a nemzeti közösségek partikuláris szempontjait egy mesterséges, kizárólag univerzalisztikus szempontokat érvényesítő narratívával írják felül. A nemzetek „visszatérésével” 1990 után valójában a normalitás világa tért vissza,

tekintettel arra, hogy az egyén számára érzékelhető és azonosulásra alkalmas legnagyobb közösségi dimenziót még mindig a nemzet jelenti. Alekszandr Szolzsenyicin megfogalmazásában: „A nemzet az emberiség kincse.” A nemzet ebben a kontextusban a normalitás keretrendszere, olyan, még befogadó, befogadható kulturális, történeti érdek- és érték-közösség, amelyet nem elvont gondolati konstrukciók vagy kizárólagos univerzalisztikus szempontrendszerek jellemeznek, hanem a közös történeti és kulturális háttérrel rendelkező nemzedékek tudás-, érték- és tapasztalat-áthagyományozásán alapuló életigenlése tapaszt össze. A „storytelling”, a történetmesélés világa pedig a múlthoz való természetes kapcsolódás lehetősége ezen a keretrendszeren belül, mivel „hivatalos” és univerzalisztikus eszmei diktátumok nélkül a személyes, családi és közösségi történetek szállnak nemzedékről nemzedékre.

A fentiek alapján lesz érthetővé, miért vált olyan sikeressé és általánosan elfogadottá a Terror Háza Múzeum állandó kiállítása, akár csak a múzeum alkotócsapata által megálmodott vidéki múzeumok vagy más tárlatok (Holokauszt Múzeum és Emlékpont Múzeum Hódmezővásárhelyen, Mindszenty-kiállítás Csehimindszenten, Szabadság Háza Békéssámsonon, az Új világ született című első világháborús tárlat a Várkert Bazárban). Az értelmezés keretét minden esetben a kortanúk személyes sorstörténetei adták, azaz voltaképp a „storytelling” hitelesítette a bemutatott történeti tartalmat.

A múzeum alapítása után sok tapasztalat gyűlt össze, így a közelmúltunkra vonatkozó történetmesélő műfaj néhány buktatójával is szembesülhet-

Tallai Gábor
Forrás: Figyelő

tünk. Csak egyetlen ilyen kiemelve: a kérdező, azaz a „meséltető” pozícióját, személyét is figyelembe kell venni. Hamar nyilvánvalóvá lett, hogy a mély háttértudással rendelkező történész az interjú során ritkán képes létrehozni a „tábortűz” élethelyzetét, ahol a mesélő elmondja emlékeit, tapasztalatait. Az ilyen történetmesélésekben a kérdező „szakember” pre-konceptiói, koncepciói, értelmezési keretrendszere akadályozza, hogy a kortanú megőrizhesse „mesélői-tanítói” pozícióját. Így idővel olyan fiatal munkatársakat bízunk meg a történetek „begyűjtésével”, akik a rácso-dalkozás gesztusával és a folyamatos utánakérdezés eszközével készítették az interjúkat. A különbség leírhatatlan. Míg a szakember kérdései a mesélőt narratív folyosókba kényszerítik, a fi-

atalok „naivitása” új világokat nyitott. Szív találkozott szívvel. Mindaz, amiről a „szakértő” igaza van, gyakran magyarázni szoktak (diskurzív történelemszemlélet, sokszempontú, empatikus megközelítés stb.) hirtelen valóra vált. A fekete-fehér helyett szikrázóan színes múlt tárult fel a szemünk előtt. Ennek gyönyörű példája az Emlékpontok-projekt, amelynek keretében mintegy 3200 interjú készült el középiskolai diákok közreműködésével.

Minden szó számít!

Ahogy a „storytelling” módszerének ereje is az érzelmek kiváltásában rejlik, úgy a múzeumi ismeretterjesztő szövegeknél is érdemes figyelembe vennünk a befogadás hüvelykujj szabályait. Ha a látogatónak, a befogadó-

nak „nem érjük el a szívét”, esélyünk sincs arra, hogy hatással legyünk rá, hogy a tárlat fő üzenetei célba érjenek. Az objektív, „értéksemleges” szemlélő pozíciója, a tudományos és akadémikus kritériumrendszernek maradéktalanul megfeleltetett ismeretterjesztő szövegek üzembiztosan eltévesztik a célt, mivel a kiállítás látogatóinak elsőprő többsége nem szakértői háttértudással és az ehhez társuló kritikai attitűddel érkezik, hanem egy találkozás és élmény reményével. Ez a találkozás, a múlttal való szembesülés – amelyről fentebb megállapítottuk, hogy színes és szikrázó – pedig nem akadémiai előadásmódot kíván. „Először érzünk, utána értünk”, aki tanult vagy tanított, ismeri ezt az alapszabályt. Aki pedig a pszichológia területén járatos, tudja, a szimpátia-antipátia az első komoly szűrő, amin át kell jutnunk, hogy üzenetünkkel elérhessük a látogatót.

A Terror Háza Múzeum megnyitásakor olyan teremszövegek várták a látogatókat, amelyek tudományos igényességgel és valljuk meg, embert próbáló ismeretgazdagsággal mutatták be a termek érintette témahorizontot. Már maga a múzeum is a bátorság gesztusa volt, a benne elmesélt történet pedig a világon először tette nyilvánvalóvá a nyilvánvalót, hogy a két totális eszmerendszer, a kommunizmus és a náciizmus egy töről fakadnak. Mégis húsz évnek kellett eltelnie, hogy új teremszövegek kerüljenek a tárlat termeibe, olyan szövegek, amelyek két évtized tapasztalatára és a múzeum sikere révén evidenciává lett műltszemlélet erejére támaszkodhattak. A Terror Háza Múzeum Schmidt Mária történészprofesszor irányításával a rendszerváltoztatás utáni szuverenista történelemszemlé-

let műhelyeként nem kevesebbre vállalkozott, minthogy visszavette a múlt értelmezésének jogát, hogy a múltat a nemzeti érdek- és értékszempontok alapján mutassa be. Ha összehasonlítjuk az állandó kiállítás teremszövegeit a huszadik évforduló alkalmával lecserélt új szövegekkel, nem csupán a terjedelmi különbség szembeszökő. Az új szövegek immár figyelembe veszik a célcsoportokat, nyelvhasználat terén a széles körű befogadhatóság és az élményszerű történetmesélés a legfőbb szempontok. Ehhez is bátorság kellett, mert a 20. század egyik gyötrő tapasztalata éppen az volt, hogy Közép- és Kelet-Európa nemzeti közösségeinek műltszemléletét

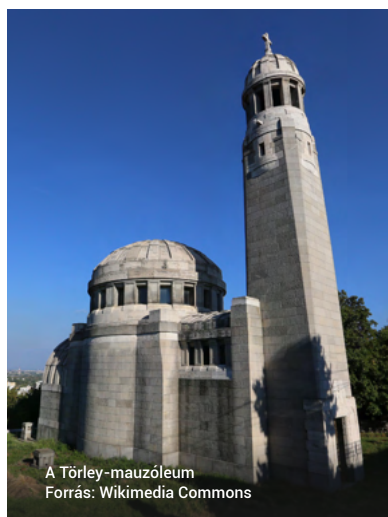
nem ők maguk, hanem külső hatalmi centrumok diktálták és mondták tollba. A nagyhatalmi és kolonialista gőg, akárcsak a marxizmus szellemi abroncsa több, mint fél évszázadon át a szavak, a fogalmak szintjéig határozták meg, mit és hogyan gondolhatunk a múlttól. Az ezzel való szakításhoz bátorságon kívül idő és tapasztalatok kellettek. Nem érdemes az álszerűség bűnébe esnünk: Magyarország a Terror Háza Múzeum létrehozásával élen járt ebben a nehéz folyamatban.

Tallai Gábor
író, a Terror Háza Múzeum
programigazgatója

Új örökségvédelmi kategória: a nemzeti emlékpont

A nemzeti emlékpont örökségvédelmi kategória 2020-ban lett törvényi szinten meghatározva, 2022-től kezdve pedig a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság hatáskörébe került az egyes helyszínek nemzeti emlékponttá nyilvánítása. A kategóriába elsőként a Budapesten található Törley-mauzóleumot sorolta a Bizottság.

A Törley-mauzóleum
Forrás: Wikimedia Commons

A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény a 2020. évi LXXXIX. törvény 2. paragrafusa által bővült a nemzeti emlékpont kategóriával. A 9. paragrafus szerint „nemzeti emlékponttá az az épített környezet vagy természeti helyszín nyilvánítható, ahol egy, az egyetemes vagy a nemzeti közemlékezetben kiemelkedő helyet elfoglaló személlyel összefüggésben a nemzet emlékezetére méltó esemény valósult meg.” Az eredeti törvény szerint a nemzeti emlékpontokat a kultúráért felelős miniszter jelölhette ki a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság (NEKB) javaslatára.

Az NEKB 2021. november 10-ei ülésén, 60/2021. számú határozatával úgy döntött, hogy támogatja a Nemzeti Örökség Intézete által kezdeményezett jogszabály-módosítási javaslatot a nemzeti emlékpontok kapcsán, amelyek értelmében a nemzeti emlékpontok meghatározása az NEKB döntési jogkörébe tartozna. Az elfogadást követően a javaslatot a 2022. január 1-jétől hatályos 2021. évi CXLVIII. törvény 12. paragrafusa állapította meg az örökségvédelmi törvényben. A törvény 14. paragrafusának a) módosítása alapján a fogalom alábbi meghatározása került bele a kulturális örökség védelméről szóló törvénybe: „olyan, az egyetemes vagy a nemzeti közemlékezetben kiemelkedő helyet elfoglaló személlyel összefüggésben meghatározó jelentőséggel bíró helyszín, amelyet a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság nemzeti emlékponttá nyilvánít.”

Az új örökségvédelmi kategória részleteinek kidolgozását követően az NEKB 2022. január 26-ai ülésén, 1/2022. számú határozatával úgy döntött, hogy az első nemzeti emlékponttá a Törley-mauzóleumot nyilvánítja. A Bizottság döntését Törley József életművének jelentőségével indokolta. A Nemzeti Sírkert részévé amiatt nem

válhatott a mauzóleum, mivel már nem nyugszik benne senki.

A Törley-mauzóleum Budapest XXII. kerületében, Budafokon, a Sarló utca 6. szám alatt található. Az 1909-re elkészült mauzóleumot Sacelláry Irén rendelte meg Ray Rezső Vilmostól férje, Törley József 1907-ben bekövetkezett halálát követően a család számára. A birtok csúcsára épült síremlék egy centrális kápolnából, egy markáns toronyból és egy kriptából áll. A bejáratnál két oldalt márvány falifülkék találhatók. A kápolnában bizánci színvilág uralkodott, a kupoladobot és a ruszkicai márvány oltár felett ívelő, rabichálós kupolát színes üvegablakok díszítik. A mauzóleumban lévő sírokat az 1950-es években feldúlták, a csontokat szétszórták. Ezeket később egy helyi temetkezési vállalat egy ismeretlen pesti köztemetőbe szállította. Az épületet többször használták lőporraktárnak, ennek ellenére egyszer sem robbant fel. A síremlék tulajdonosa napjainkban a Budafok-Belvárosi Egyházközség. A mauzóleum jelenleg igen romos állapotban van, felújítását remélhetőleg elő tudja mozdítani a nemzeti emlékponttá emelés.

Skola Balázs
koordinációs referens, NÖRI

Határon túli emlékhelyeink

A Nemzeti Örökség Intézete új küldetésének megfelelően kiemelten nagy hangsúlyt fektet a magyarság országhatárainkon túl található emlékhelyeire. Célja, hogy regisztrálja és a nagyközönség számára bemutassa az összes olyan, nem Magyarországon található helyszínt, amely a magyar történelemben és kultúrában fontos szerepet játszott.

NÖRI delegáció Bilibók Agostonnal (Gusztai bácsival) a gyimesbükki 30-as számú vasúti őrháznál, az „ezeréves magyar határon”
Fotó: NÖRI

A határon túli emlékhelyek összeírásának kezdetén illik tisztázni, hogy mit értünk a vonatkozó szakkifejezések alatt. Az emlékhely fogalmának meghatározása már csak azért is fontos lehet, mert intézetünk látja el a Nemzeti és a Történelmi Emlékhelyekkel kapcsolatos feladatokat. A helyszínek azonban, amelyek e kitüntetett örökségvédelmi címet viselik, kizárólag Magyarországon található, történelmi szempontból kiemelten fontos helyek lehetnek. Általános értelemben a „magyarsághoz köthető emlékhelyek” kategóriájába olyan konkrét, lehatárolt, méltó meg-

emlékezésre alkalmas tereket sorolunk, amelyek a magyar történelem fontos eseményeihez vagy a nemzet számára jelentőset alkotó személyekhez köthetők, vagy, ami ezeket szimbolikusan jeleníti meg. Emlékhely lehet tehát egy jeles személy szülőháza, lakóhelye vagy sírhelye, de lehet egy csatahely vagy egy békekötés helyszíne, és persze egy nemzeti zarándokhely is. Határon túli helyek alatt intézetünk szűkebb értelemben a Kárpát-medence, az egykori Magyar Királyság területén belüli helyszíneket érti, tágabb értelemben pedig az egész földkerekséget. Fontos lehet

ezt tisztázni, hiszen nemzetünknek világszerte találhatóak emlékhelyei – elég, ha Kossuth Lajos New York-i szobrára, Körösi Csoma Sándor dardzsilingi sírhelyére vagy éppen Melbourne 1956-os emlékművére gondolunk.

A magyarság határokon túli emlékhelyeinek összeírásának első ütemében a NÖRI a Kárpát-medencében található helyszíneket igyekszik regisztrálni, hozzájuk adatokat társítani és mindezt közreadni a széles nyilvánosság számára. Ezt egy olyan online, térképes adatbázis formájában szeretnénk megtenni, amely könnyen kezelhető, látványos,

hasznos tartalommal, leírásokkal szolgál és képes a helyszínre navigálni az érdeklődőt. Célunk megvalósításához kiváló lehetőséget biztosít az Országos Széchényi Könyvtár által kifejlesztett Nemzeti Névtér nevű online adatbázishoz történő kapcsolódás. A két intézet együttműködési terve szerint a már létező kategóriák (Földrajzi, Személyi és Testületi Névtér) mellett önálló felületen jelenhetnek meg a NÖRI adatbázisai, úgy, mint hazánk nemzeti és történelmi emlékhelyei, a Nemzeti Sírkert védett sírjai, továbbá a magyar-ság határainkon túli emlékhelyei.

Ez utóbbi helyszínek összeírásának munkájába elsősorban az illetékes szakmai szervezeteket (pl. Rákóczi Szövetség, Magyar Emlékekért a Világban Egyesület) és a helyi magyar lakosság képviselőit (pártok, társadalmi szervezetek, egyházak, tanárok, kutatók) szeretnénk bevonni, hiszen ők ismerhetik leginkább az adott terület emlékhelyeit. Másodsorban, lehetővé tennék a jövőben mobil applikáción keresztül is elérhető, online felületen, hogy bárki küldjön adatokat – akár közvetlenül a

NÖRI delegáció a Madarasi-Hargitán
Fotó: Móczár Gábor

helyszínről – a NÖRI számára a még regisztrálatlan helyekről, amelyeket megfelelő ellenőrzést követően publikálnánk az adatbázisban.

Közel egyéves előkészítő munka után, 2022 márciusában a gyakorlatban is kezdetét vette külföldön található emlékhelyeink feltérképezése, amikor Móczár Gábor főigazgató vezetésével a NÖRI szakmai munkacsoportja ellátogatott Erdélybe, „az ezeréves magyar határon található” településre, Gyimesbükkre. Itt került sor az első stratégiai jelentőségű együttműködésünk megkötésére a Moldvai Csángómagyarok Szövetsége, Gyimesbükki Község Önkormányzata, a Gyimesbükki Római Katolikus Egyházközség és a NÖRI között. Intézetünk az érintett szervezetekkel egy olyan regionális, információs és szervezési iroda létrehozásában és üzemeltetésében működik együtt Gyimesbükön, amely az intézet megbízásából és anyagi támogatásával feltérképezi, regisztrálja, illetve ellenőrzi a magyar vonatkozású emlékhelyeket, történelmi sírokat. Az együttműködés keretében a NÖRI egy digitális érintőképernyős kijelző telepítését is vállalta, amely az ezeréves határon, a kontumáci kápolna melletti emlékhelyen három nyelven

mutatja be Gyimesbük, a Gyimes völgye és az ezeréves határ legfontosabb nevezetességeit. Ebben a munkában jelentős segítséget nyújtanak a helyi magyar oktatási intézmény, a Gyimesbükki Dani Gergely Általános Iskola tanárai. A digitális bemutató eszköz – a tervek szerint – 2022 pünkösdjére készül el.

A NÖRI delegációja kiküldetése során megemlékezett és koszorút helyezett el Tamási Áron író Farkaslakán található sírhelyén, a Madarasi-Hargita nemzeti zarándokhelyen, a mádэфalvi emlékműnél és a gyimesbükki magyar hősi emlékhelyen. A NÖRI munkatársainak a szakmai sikerek mellett lelki és szellemi feltöltődésben is részük volt az út során, a nagybőjti időszakban – plébániai szállásukon, a helyi magyar iskola tanulóit látva és hallva, vagy éppen a gyimesi hegyekben gyönyörködve. Mindez valódi motivációt nyújt a további elkötelezett munkához annak reményében, hogy végül minden magyar emlékhelyet sikerül majd bemutatnunk a magyar nemzet tagjainak és a nagyvilágnak!

Dr. Tóth Zsolt

NÖRI, Nemzeti Emlékezet Osztálya,
osztályvezető

NÖRI delegáció a mádэфalvi veszedelem emlékművénél

Parcellakövek jelzik a Nemzeti Sírkertbe sorolt sírokat

A Nemzeti Örökség Intézete (NÖRI) a Nemzeti Sírkert részeként védett sírok felett rendelkezési jogot gyakorló szervezetként 2022-ben fogott hozzá több évre tervezett projektje végrehajtásához, amelynek célja annak az országosan mintegy hétszáz temetkezési helynek a megjelölése, ahol védett sírok találhatók.

A kezdeményezés lényege, hogy az adott helyszínen járó látogató figyelmét felhívjuk arra, hogy azon a temetkezési helyen, ahol éppen jár, olyan jelentős személyek nyugszanak, akiknek sírja a Nemzeti Sírkert részeként védett. A megjelölni szándékozott temetőben a NÖRI egy fekete gránitból készült, 25x25x50 centiméter méretű, felső felületén szögben levágott parcellakövet helyez el a temetkezési hely bejáratánál, amelyre gravírozással és homokfúvással a képen látható felirat, illetve logók kerülnek. A parcellakő ferde tetejére egy QR-kód készül, amelyet okostelefonnal beolvasva a NÖRI

A Nemzeti Sírkertet jelölő „parcellakő”
Fotó: NÖRI

A Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság által 2021-ben a Nemzeti Sírkert részévé nyilvánított sírhelyek:

- Beöthy Vince, besenyői 1848-49-es honvéd százados (Hencida, Községi temető)
- Bozsik Kálmán fazekasmester (Kunszentmárton, Felső-temető)
- Filák György orvostanhallgató, 1956-os mártír (Budapest, Óbudai temető)
- Frankó Endre vadászpilóta, gépészmérnök (Óbuda, Jó Pásztor templom)
- Horváth János közigazdász, politikus (Cece, Református temető)
- Karvaly Viktor zeneszerző, karnagy (Budapest, Farkasréti temető)
- Kékesi László grafikusművész (Budapest, Országúti Szent István első vértanú templom)
- Csáky Géza, keresztszeghi honvéd hadnagy, postamester (Budapest, Farkasréti temető)
- Knézy Jenő sportújságíró, sportriporter (Budapest, Farkasréti temető)
- Laczkó Dezső geológus (Veszprém, József Attila úti temető)
- Márton Lajos festőművész (Budapest, Országúti Szent István első vértanú templom)
- Pásztory Árkád bazilita szerzetes (Nyíregyháza, Köztemető)
- Radics Béla rockzenész, énekes (Budapest, Megyeri temető)
- Raksányi Gellért színművész (Bala-tongyörök, Köztemető)
- Serényi István újságíró, atléta, aktivista (Veszprém, Alsóvárosi temető)
- Simon Mária Etelka apáca, iskolaigazgató, vértanú (Kiskunmajsa, Felső temető)
- Szőkefalvi-Nagy Béla matematikus (Szeged, Belvárosi temető)
- Takáts Gyula író, költő, műfordító (Kaposvár, Keleti temető)
- Tandor Ottó építészmérnök (Nagykanizsa, Tripammer utcai temető)
- Zicco család (Budapest, Fiumei úti sírkert)

Az első „parcellakő” avatása Keszthelyen
Fotó: NÖRI

honlapjára kerülhetünk, ahol megtaláljuk az adott temetőben található védett sírok listáját, részletes információkat megtudva az ott nyugvó személyekről. Emellett az „okos parcellakővel” jelzett temetők bejáratánál található térképen is láthatóvá tesszük a védett sírok pontos elhelyezkedését a könnyebb tájékozódás érdekében, amelyet egy rövid leírás is kiegészít a NÖRI-ről és a Nemzeti Sírkertről.

A kezdeményezés első állomása a Keszthelyen található Szent Miklós temető volt, ahol a NÖRI a tizenkét védett sírból 2021-ben kilencet teljes körűen felújított. A város vezetésével való kiváló együttműködésben valósult meg itt 2022. március 24-én az első temető megjelölése. Az avatóünnepségen Nagy Bálint, Keszthely polgármestere és Manninger Jenő országgyűlési képviselő ünnepi beszéde mellett

Móczár Gábor, a Nemzeti Örökség Intézetének főigazgatója hangsúlyozta, hogy a Nemzeti Sírkertben olyan személyek nyugszanak, akik hozzájárultak ahhoz, hogy mi, magyarok, itt a Kárpát-medencében ezer éve megmaradjunk, és gyökereinket egyre mélyebbre eresztessük. Olyan személyiségekről van szó, akik a múltban elért eredményeikkel irányt mutatnak a jövőre is.

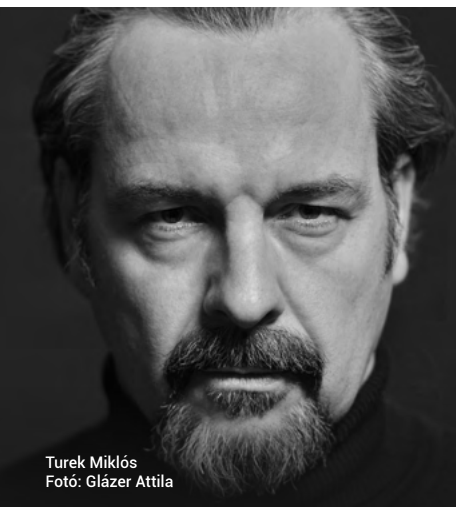
A NÖRI 2022-ben összesen harminc temetkezési hely megjelölését vette tervbe. „Okos parcellakő” hívja majd fel a figyelmet a védett sírokra többek között Csurgón, Sümegen, Veszprémben, Szatmárcsekén, Széphalmon, Sárospatakon, a budapesti Farkasréti temetőben, valamint a Fiumei úti sírkertben is.

Fehér Zoltán
nemzeti sírkertért felelős referens,
NÖRI

„Az egyszerűség sokszor nagyobb erő” – költők emberi arca Turek Miklós Versszínházában

A Nemzeti Örökség Intézete idén tavasztól Turek Miklós Versszínháza előtt húzza el a függönyt a Fiumei Úti Sírkertben. Arany János, József Attila, Petőfi Sándor megformálóját kérdeztük a műfajról, az eszköztelenség erejéről, az időtlenség aktualitásáról, a diákok „megfogásáról” és arról, hogy a művek főszereplőinek sírjai – ahol a produkciók láthatók majd – mire intik az alkotót

Turek Miklós
Fotó: Glázer Attila

Gépészmérnök helyett színész

Milyen szerepet játszottak a versek „eszmélésedben”? Mennyire volt fontos a líra?

A családjunk nem törekedett tudatos kultúrára nevelésre. Édesapám révén inkább a műszaki érdeklődés nevelése került az előtérbe. Mezőgazdasági mérnök-tanár volt, magam is gépgyártás-technikusként végeztem abban az iskolában, ahol ő is érettségizett. De a

házunk – édesanyám régi szenvedélyének maradványaként – tele volt verses-kötetekkel, amelyeket néha levettem a polcra, bele-beleolvastam és valamilyenre meg is maradtam bennem.

Emellett nővérem érdeklődési köreiből is ragadtak rám dolgok. A vékony falon át-áthallatszott Cseh Tamás, Hobó, az Európa Kiadó. Mónitól „loptam el” az első Hamvas Béla-könyvet, amelyet aztán a váci Liget padjain olvastam. Hamvas hozta Weöres Sándort és a többieket.

Volt idő középiskolás koromban, amikor három-négy *A teljesség felé* lapult a tarisznyámban és egy-egy beszélgetés végén adtam egyet az arra érdekeseknek. Gyorsan elfogyott az a tizenkét darab, amit vettem.

A *magnóból* – vagy a Lágymányosi Klubban – Hobó zenéit hallgatva nem is tudtam, hogy Faludyt, vagy éppen József Attilát hallgatom, de a szövegek megmaradtak és dolgoztak bennem, rajtam.

A versmondásra először középiskolai magyar tanárnőm, Jendrék Gabriella biztatott iskolai ünnepségeken. Akartam is, nem is. Talán az első fellépésemén *Pál apostol levelét* adtam elő, ami azért nem kis falat egy középiskolásnak. Majd egy

osztálytársam elhívott a dunakeszi Pince Színházba Uray Györgyhöz és Uray Zsuzsához. Itt éreztem először színházszagot. Nem voltam nagy színházrajongó, de annyira magával ragadó volt a légkör, annyira emberi, hogy itt ragadtam két évre, lecserélve a kézilabdát a színpadra. Itt kaptam életem második főszerepét a *Gilgames-eposzban* – az első a Kiskakas gyémánt félkrajcárjában volt az óvodában.

Az iskolai szerenád estéjén egy tanárunk egy „már-nem-szomjas” versmondásom után megkérdezte az osztálytól: „Miklós megy a Színművészetre?” Az osztály kórusban válaszolt: „Ígyen!” Így lettem – édesapám nagy bánatára – gépészmérnök helyett színész. Apu még színészi tanulmányaim alatt sem adta fel, hogy visszatérítsen a „helyes útra”. De – mint Petőfi édesapja – később már mérhetetlenül büszke volt a fiára, aki néha maga hegesztette a díszleteket.

Emlékszel az első versre, amely nélkül „nem tudtál megenni”?

Nem emlékszem, hogy lett volna ilyen „első vers”. A versek egyszerre voltak, vannak bennem és mint egy hullám, a

mélyről egyszer csak elősodorja őket, majd visszamerülnek. Az a jó vers, amely megérint, amelyről úgy érzed, rólad szól, amit te is írhattál volna. De, ha már hullám és mozdulás, volt időszak, amikor egy váci dunai arcmosás/fürdés (József Attila: *A Dunánál*) nélkül nem telhetett el nap. Ha nem volt rá lehetőség nappal, akkor megtörtént éjszaka. Ez a vers nem tudott belekerülni a József Attila előadásomba, de ahol tehetem, elmondom, mert rendezni kéne már közös dolgainkat.

Tapasztalsz egyfajta ívet azzal kapcsolatban, hogy honnan hová, kitől ki felé haladsz verselők tekintetében? Vagy, aki szembe jön veled, „kipróbálsz”, olvasod? Kortársakat is?

Az élet és az egyik előadás hozza másikat. Faludy György volt az első a repertoáromban. Meg szerettem volna mutatni azt a Faludyt, akit én olvasok. A vele való foglalkozás közben szembesültem vele, hogy mindössze öt évvel volt fiatalabb József Attilánál. Ez időben kaptam életem első felkérését József Attila versek mondására. A pozitív visszhang megerősített abban, hogy talán elérkezett az idő, hogy Faludy után József Attiláról is készítsék egy előadást. Ez két évre rá meg is történt, majd újabb két év múlva szintén egy kortársuk, Radnóti Miklós következett.

Mi fogott meg leginkább ebben a három emberben?

Velük kész lett egy „kortárs” sorozat, amelyben az volt számomra az érdekes, hogy ez a három egyívású, majdnem egy időben, egy városból indult költőember mennyire másképpen látta, érezte és fogalmazta meg a körülöttük lévő világot. Izgalmas volt mindhármukat át-

engedni magamon. Az életrevalóság és életszeretetet számegyenesén József Attila-Radnóti-Faludy sorrendet láttam magam előtt.

Pár évvel később a Budaörsi Latinovits Színház számára készítettem egy különleges előadást, ahol ezt a magamon áteresztést egy előadáson belül is megtettem, ami még jobban egymásnak feszítette igazságait.

Radnóti után Petőfi, Arany és Ady következett. Mit szerettél volna leginkább megmutatni belőlük?

Az „élő” Petőfit, nem csak az irodalom órait, mert az én Petőfim sokkal színesebb volt annál, mint az iskolában tanulható. Ennek a bemutatónak pont a Petőfi Irodalmi Múzeum adott helyet. Nagyobb szünet után Petőfi kortársa és barátja, Arany János került elő. Eredetileg nem volt szándékom foglalkozni vele, de az Arany János Emlékbizottság felkérésének nem mondhattam nemet. És nagyon jól tettem, mert felfedeztem magamnak és másoknak Aranyt, aki addig rejtőzködött előlem. Egy izgalmas „kétszereplős” monodrámát született ebből a felfedezésből, amellyel országos előadókörútra is

indultunk az Arany-émlékévből. Majd a Napisten papjáról, Ady Endréről született monodrámám, amiért évek óta rágták a füleket a programszervezők.

De milyen nagy volt a mondott igény, olyan kevés megrendelés mutatkozott az elkészült előadásra, pedig egy nagyon izgalmas Ady bontakozik ki belőle. Tavaly novemberben pedig egy 25 éve „földembe pottyant mag” borult – nem is akármilyen – virágba. Pilinszky János meséiből készítettem felnőtteknek szóló összművészeti mesemonodrámát, amit a Művészetek Palotájában mutattunk be élőzenével és videoinstallációkkal, Rúzs Magdolna, Gundel Takács Gábor, Galambos Péter és Szitha Miklós közreműködésével.

Számos felkérésem van társelőadóktól együttműködésre, amelyeket eddig nem tudtam teljesíteni. Magukat ajánló költők és költői életműveket ajánló rajongók is sorban jelentkeznek, de a Versszínház mellett egyéb színészi munkáim is vannak. Hogy mikor jut rájuk agyam és időm, nem tudom.

Kortárs lírából is szerettem volna korábban előadásokat készíteni, de furcsa emberi tényezők megakadályoztak ebben. Nagyon érdekes tapasztalat.

„Jön a VERSSZÍNHÁZI!”

A versszínház mint műfaj inspirációs forrásait hol találtad meg?

2004-ben, a győri nemzeti színházi tagságom utolsó évében egy dramaturg barátom, Szergej Jeszenyint ajánlotta. Imádtam, de engem jobban érdekelt Faludy. Őt viszont Faludy nem érdekelte. Magamra maradtam hát Faludyval. A színházi kirúgásom lehetőséget és időt teremtett a kreatív munkára. Az ismeretlen Faludy Gyurkát szerettem volna megmutatni a bulvársajtó alapján ítélező embereknek. A versválogatási munka közben kaptam „fönről” a formát, és mivel nem találtam megfelelő fogalmat az előadásra, a versszínház szóösszetételt kezdtem használni műfaji meghatározásként. Többen mondták, hogy hagyjam el a „vers” szót, mert megijednek tőle az emberek, de kitartottam.

Az előadás sikeresnek és újszerűnek bizonyult, így hát szerveződni kezdtek Faludy-előadások szerte országban. A meghívó intézmények úgy beszéltek az előadásaimról, hogy: „Jön a VERSSZÍNHÁZI!” Ekkor kezdtem „intézményként” gondolni magamra. (nevet) Napjainkban egyre több alkotócsapat használja a versszínház szót előadásaira, sőt 2008-ban létrejött az Első Magyar Versszínház a Versmondók Egyesületének kezdeményezésére – de sok munkájukkal nem találkoztam.

A Versszínház egy összművészeti, kulturális vállalkozássá nőtte ki magát, amelyben az irodalom, a színház, a zene és a képzőművészet is jelen van.

Nyolc versszínházi monodráma, öt verszenei előadás és hét vers-kép kiállítási kollekció van kínálatunkban és egyéb szolgáltatások. Alkotóink között olyan nagyszerű művészeket találni, mint Nágel

Kornél, Gara Arnold-díjas grafikusművész, Krulik Zoltán és a MAKÁM zenekar, a Tamás Benedek és a Kosbor együttes, Szitha Miklós és a TALAMBA együttes. De háttér munkákat végző technikus és szervező kollégáink is dolgoznak. Országos partnerhálózatunkban mintegy százötven művelődési és oktatási intézmény szerepel határainkon belül és kívül is.

Milyen kihívásokat tartogatnak a Versszínház-produkciók?

Előadásaim, bár versekből állnak, nem pódium-előadások. A költők emberi arcát és életüket is igyekszem megeleveníteni verseiken keresztül a hagyományos és a kortárs színház eszköztárával. A szöveg, a színészet, a fény, a hang – és néha a grafika és az animáció – együttes hatása ad katarzist a nézőknek.

Az Arany János egy éjszakáját megidéző előadásomban tíz évvel Petőfi halála után egy Petőfi-festmény is megelevenedik Arany János szobájában, Arany János arcával – vagyis az én arcommal, mely szimbolizálja e két géniusznak az „EGY”-ségét. De arra is figyelnem kell, hogy ne csak színházi, de „fapados”, iskolai, könyvtári körülmények között is működjének az előadások. Ezért például a József Attila utolsó éjjelét megelevenítő előadás mindössze négy széken játszódik, a Petőfi-előadáshoz két szék, egy kisasztal és egy állófogas szükséges. De sok iskolai, könyvtári előadás esetében nincs színpadi világítás, ilyenkor elmondom, mit kellene látni az előadás közben, ha színházban lennénk, és a nézők azt látják, mert azt akarom. És működik!

Az előadásokban az irodalom mellett a történelem is vastagon megjelenik. Ezért az irodalomtanárok mellett a történelemtanárok is nagyon szeretik használni ezt az élményközpontú oktatási eszközt.

Az „eszköztelenség” diadala

Tapasztalod, hogy a diákközönség „mire harap rá”, mikor ásít és mire lelkesül?

A felnőtt előadások mellett „Versszínház a suliban” projektem tizenöt éve juttatja el az előadásokat általános-, közép- és főiskolákra, egyetemekre. Ugyanazokat az előadásokat, amiket a felnőtteknek is előadok! Ezt is az élet hozta, mert a pedagógusok, látva az előadások oktatási értékét, rendszeresen hívják meg azokat diákjaiknak. A számtalan vendégkönyvi iskolás bejegyzésből csak egyet idéznék: „Ha a diákok így »találkoznak« először a költőkkel, lényegesen kevesebb erőszakot és lelki ter rort kellene alkalmazniuk a tanároknak mind a verselemzés, mind a memoritertanulás esetében.”

Elég magasan van az ingerküszöb. Utaltál a viszonylagos eszköztelenségre, klasszikus megközelítésre – ezekkel és a személy varázsával leköthető a figyelem?

Úgy tapasztalom – magamon és nézőimen is –, hogy ha az előadó személyisége és a közlendője hiteles és emberi, nem kell a „körítés”. Sőt, az egyszerűség sokszor nagyobb erő. Az „itt és most” varázsával semmi nem tud versenyre kelni. Sok kishitű pedagógussal és művelődésszervezővel találkozom, akik nem hiszik el, hogy diákjaik leköthetők egy verses előadással. Pedig a fiatalok ki vannak éhezve az emberi megszólításra és nyitottságuk nagyobb, mint azt oktatóik hiszik. A Pilinszky János meseiből készült *Létmesék kicsit és nagyon föl nőtteknek* című mesemonodrámát a Művészetek Palotája ifjúsági előadásként tűzte műsorra novemberben. Idén őszre felnőtt előadást is terveznek a szervezők. Ez nagy visszaigazolás számomra, hogy nem a műfaj, hanem a közlés formája és minősége a döntő.

Nem érzed annak kényszerét, hogy aktualizálj, „látványosabb légy”?

Erre egyértelmű nem a válaszom. A jó költők mindig aktuálisak, a jó előadás mindig személyes, és ami személyes, az időtlen, vagyis mindig aktuális. Petőfi és Arany kétszáz évvel ezelőtti sorai az előadásaimban sokszor húsbavágóan aktuálisak és hatásuk az eredetiségük-ből adódóan megdöbbentőbb. Nézőim többsége – még a diákok is! – pozitívként említi az „eszköztelenséget”. Ami egyébként nem igaz, mert bár egyedül vagyok a színen kevés bútorral, technikával, de rengeteg színházi eszközzel dolgozom, csak nem fedem el a költőt és mondanivalóját a fölöslegekkel. De – ahogy említettem is – Pilinszky mesemonodrámám esetében nagyobb lehetőségeim voltak, így élő zenével, vetítéssel és komolyabb díszlettel dolgozhattam. Bár mindez új dimenziókat emelt a színpadra és a közös alkotás új energiákat indított el, de erősen be is korlátozta a lehetőségeinket, például időpontegyeztetések terén.

Arany, Petőfi, József Attila – a három szerző, akiket megjelenítesz a Fiumei Úti Sírkertben. Mit tapasztalsz, az előadásaid megtekintése után mikhez tud leginkább kapcsolódni egy fiatal e három név hallatán?

Abban biztos vagyok, hogy minden néző, aki látott előadásomat, másképpen fogja olvasni a költők műveit, mert a darabok hús-vér embereket mutatnak és az életből születő versek genezisést. És talán nemcsak az előadás költőit olvassák másképpen, hanem a többieket is, mert látták, hogy minden vers mögött, körül, milyen érzelmi viharok dúlnak és milyen könnyek vagy nevetések ár(j)án születnek.

Versszínház a „Lelkek parkjában”

Helye van egy sírkertben művészeti produkcióknak?

Egyik reggel, amikor kiszálltam a Fiumei-ben az autóból, a napsütésben az fogalmazódott meg bennem, hogy ez nem egy temető, ez a „Lelkek parkja”. Ahogy Petőfi és Arany János is hitt a lélekvándorlásban, én is hiszem, hogy nem a földben van vége létezésünknek. Így a lelkek, akik mindenütt jelen vannak, „látnak” és „éreznek” bennünket, míg mi csak ritkán érezzük őket. Előadásaim alatt számtalan megmagyarázhatatlan apróság történik, amit nem lehet mással magyarázni, mint a segítő „lélekjelenléttel”.

Az előadásaid alapvetően zárt térbe születtek. A NÖRI-vel való együttműködés azonban szabad térre, a sírkertbe hív, ráadásul azoknak az íróknak, költőknek a sírja mellé, akik a darabjaidat inspirálták és a főszereplői azoknak. Milyen kihívások elé állít ez?

Nézőnek és előadónak is különleges élmény lesz ilyen közel megelevenedni látni a költőket testi maradványaik helyéhez. Hogy ez a közelség hoz-e és milyen rendezői változtatásokat az előa-

dásokban, még nem látom pontosan, de biztos vagyok benne, hogy megkapom majd „fönről” az ötleteket. Ahogy ahhoz is, hogy – mivel ezek az előadások alapvetően zárt térre rendeződtek, és némelyikük még nem került szabad ég alatt színpadra – milyen technikai változtatásokra lesz szükség. Mert a szellő az fű, a gyertya elalszik és nem feltétlenül akkor, amikor a rendező szeretné.

Egyébként sok különleges helyszínen léptem már színpadra. Volt előadásom templomokban, barlangban, kertben, nappalikban, angol pubban, sörsátorban, a Lánchídon, tornateremben, aulákban. Úgy gondolom, hogy a Fiumei Úti Sírkertben is van helye a közösségi művészeti produkcióknak.

A Lelkem Aranyom! című Arany János-előadás május 28-án, a József Attiláról szóló Nappal hold kél bennem július 9-én, A szőlőszem című darab, főszerepben Petőfi Sándorral szeptember 3-án tekinthető meg regisztráció után ingyenesen a Fiumei Úti Sírkertben, a költők sírja mellett.

Csanádi Péter
rendezvénytervező osztályvezető,
NÖRI

Temető mint szoborpark – A Nemzeti Örökség Intézete művészettörténeti projektje

„A Művészet az, amely a kicsinyből nagyot tud varázsolni s egypár négyzetméter parcellán meg tudja formálni a múlt porok felett az örökkévalóságot. Az ember görcsösen ragaszkodik az el nem múláshoz, a művészet az egyetlen metódus, amellyel el is éri vágyát.” (Lyka Károly)

Szent Borbála szobra
(Dunaiszky Lőrinc alkotása)
Fotó: Gedai Csaba

A Fiumei úti sírkert a magyarországi síremlékművészet gazdag gyűjteménye. A sírkertben több száz művészi kivitelű, szobrászati alkotás lelhető fel, ezért is tekinthető egy különleges szoborparknak. A temető sírszobrászati anyaga kiválóan reprezentálja a hazai szobrászat történetének közel 200 évét. A sírkertben fellelhető több száz művészeti értékkel bíró alkotás, plasztika és építmény a 19. századtól napjainkig tartó művészeti áramlatok mementói, az őket elkészítő művészek és építészek életművének szerves részei, valamint fontos kultúrtörténeti és művészeti forrásai keletkezésük korszakának.

A temető egyik legkorábbra keltezhető, Dunaiszky Lőrinc alkotásaként számon tartott síremlékszobra 1828-ban készült, amely eredetileg egy mára már felszámolt budai temető kertjében állt. A Szent Borbálát ábrázoló női kőfigura hazai szobrászatunk kibontakozásának egyik különleges értékkel bíró példája. A század közepétől a sírkőállítás tömegessé válása folyamatos megrendelést jelentett a megszorodó kőfaragóműhelyek számára, köztük az országos igényeket ellátó Gerenday

Antalénak, ahonnan a Fiumei úti sírkert síremlékeinek többsége származik és jelentős részük a mai napig is látható. A 19. század második felében a nemzet nagyjai emlékének méltó megörökítése fontos kíváncságmá vált, a vagyonosodó polgárság pedig mindinkább megengedhette magának a díszesebb síremlékek állítását, több esetben szobrászati elemekkel társítva. Ennek a korszaknak szép példája az 1859-ben készült Lendvay Márton színművész síremléke, amelyet a Gerenday-cég első kiemelkedő kvalitású munkájaként is számon tartanak.

Mint hogy minden temető hú lenyomata az adott korszak gazdaságának, társadalmának, eszmei áramlatainak és nem utolsósorban művészeti felfogásának, így ezek a korszakoké váltak a változások kiválóan nyomon követhetői a Fiumei úti sírkert történetében is. A hazai síremlékművészet fellendülése az 1880-as évektől indult, ekkor kezdtek megjelenni a nagyobb méretű, figurális, művészi kivitelű sírszobrok, amelyek készítésére a korszak legjelentősebb szobrászai kaptak megrendeléseket. Ennek sorát a korának legismertebb síremlékszobrászává vált

Lendvay Márton síremléke
(Feszli Frigyes és Dunaizsly László alkotása)
Fotó: Gedai Csaba

művésze, Donáth Gyula mestere, Huszár Adolf sírjára készített szobra indította el. A gondosan megkomponált és kivitelezett szoborkompozícióban az antik és a keresztény világ szimbólumai ötvöződnek, a kereszt előtt álló nő alakja az antik mitológiából ismert párkák egyikét jeleníti meg, kezében az élet fonálát szimbolizáló orsóval és az azt elvágó metszőollóval.

A sírszobrok alkotói között a legjelentősebb hazai művészek nevével is találkozunk. Több, mint egy tucat szobor köthető Stróbl Alajoshoz, a századforduló legnépszerűbb és egyik legtöbbet foglalkoztatott szobrászához. Ligeti Miklósnak, a városligeti Anonymus-szobor alkotójának, a kísérletező és újtó kedvéről is ismert művésznek majd' 20 szobra található a temetőben. Rajtuk kívül is számos művész van, akik alkotásaikkal gazdagították a temető kőfaragványainak sorát. A teljesség igénye nélkül, álljon itt még néhány név: Zala György, Donáth Gyula, Kallós Ede, Telcs Ede, Róna József, Horvay János, Pásztor János, Bory Jenő, Sidló Ferenc, Medgyessy Ferenc, Kisfaludi Strobl Zsigmond, Ferenczy Béni, a modern kor művészei közül Somogyi

József, Borsos Miklós, Melocco Miklós, Lesenyei Márta.

A fentiek alapján elmondható, hogy a Fiumei úti sírkert szoborparkként és szabadtéri múzeumként is értelmezhető, ahol nemcsak az eltemetettek szellemi hagyatékának megismerése segíti az emlékezést, hanem síremlék-művészete is páratlan értéket képvisel. A Nemzeti Örökség Intézete abból a célból indította el a „szoborpark projektet”, hogy felhívja a látogatók figyelmét a fentebb említett műemlékekre, úgy, ahogy azt egy múzeumban, galériában is teszik. A sírkertet mintegy kiállítóterként értelmezve a benne fellelhető szobrok tárgyleírások segítségével válnak beazonosíthatóvá, értelmezhetővé. A parcellákban fellelhető szobrászati anyag megismerése az egyes parcellákat jelölő kövek tetején elhelyezett QR-kód leolvasásával történik. Az applikáció alkalmazásával olvashatóvá válik egy adott sírszobor története, illetve az alkotó szobrász rövid életrajza. Jelenleg 50 sírszobor leírása készült el, további cél a temető szobrászati adatbázisának

Gránitoroszlán Szilágyi Dezső síremlékén
(Stróbl Alajos alkotása)
Fotó: Gedai Csaba

folyamatos bővítése, a művészeti alkotásokhoz köthető ismeretanyag kutatása és feldolgozása. A sírkert látogatói a tervek szerint nyár elejétől kereshetik a QR-kódokat a temető parcellakövein, hogy felfedezzék a sírkert szobrászati kincseit.

Farkas Edit
történész-idegenvetető, NŐRI

A Fájdalom szobra Elek Pál síremlékén
(Ligeti Miklós alkotása)
Fotó: Gedai Csaba

In memoriam Jókai Anna

„A múlt is létezik – valahol, egy más szférában – megcsonkíthatatlanul. Visszük a jövőbe magunkkal – de nem azért, hogy ismételjük, hanem hogy ne felejtsük, miért történhetett, ami velünk megtörtént.” Öt éve halt meg Jókai Anna, a **Nemzet Művésze** címmel kitüntetett, kétszeres Kossuth-díjas és József Attila-díjas magyar író- és költő, a Nemzeti (Emlékhely és) Kegyeleti Bizottság első elnöke.

1932. november 24-én született Budapesten. Érdeklődése már korán az irodalom felé fordult, a kortársaitól elzártan nevelt fiatal lánynak a könyvek jelentették a legfőbb társaságot. A gimnáziumi években kezdett maga is írni novellákat, verseket. Az érettségit követően az írás mint megélhetési forma még fel sem merült benne, a Színművészeti Főiskolára és egyetemre is jelentkezett, de nem vették fel egyik felsőfokú intézménybe sem. Közben az addig meleg otthont – és ezzel együtt elzártaságot is – nyújtó édesanyjától a világot egyre jobban megismerni vágyó Jókai Anna távolodni kezdett. Munkát kellett keresnie, volt könyvelő, mű-

vészeti előadó, közben férjhez ment Bánky Róberthez, egy gyermekkori szerelméhez, akivel két közös gyermekük született. 1956 őszén felvételt nyert az Eötvös Loránd Tudományegyetem magyar-történelem szakpárjára, amit munka mellett végzett el. 1961-től, már diplomásként, a Jázmin utcai Általános Iskola tanára volt kilenc éven keresztül. Időközben elvált első férjétől, s 1964-ben hozzáment dr. Török Endréhez.

1963-ban tért vissza az íráshoz. 1966-ban jelent meg első novellája, a *Családi kör* a *Kortársban*, 1968-ban pedig első regénye, a 4447. Műveivel egyik napról a másikra vált népszerű íróvá, kritikusai realizmusként, illetve naturalizmus-

ként értékelték a néhol nyersnek tűnő ábrázolásmódját, ő maga „spirituális realizmusnak” hívta saját stílusát. 1970-ben kapta meg a József Attila-díjat, és ekkor lett a Vörösmarty Gimnázium tanára. Rendkívül termékeny író volt, szinte évente jelentek meg regényei. 1972-ben újra elvált, éveken keresztül élt egyedül. 1983-ban ment ismét férjhez, dr. Kapocsi Sándorhoz.

1998-ben jelent meg az azóta huszonkét kiadást megért *Ne féljetek* című regénye, amelyet szakemberek, pszichológusok, terapeuták szakkönyvként is használnak. 2000-től 2006-ig volt az akkor megalakult Nemzeti Kegyeleti Bizottság (ma: Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság) elnöke. 2012. augusztus 20-án a Magyar Érdemrend polgári tagozatának nagykeresztjével, 2014. március 15-én Kossuth-nagydíjjal tüntették ki. Hosszan tartó, súlyos betegség után hunyt el Budapesten, 2017. június 5-én. Gyászszertartását a fővárosi Magyar Szentek Templomában tartották, amelyen részt vett Áder János köztársasági elnök, Orbán Viktor miniszterelnök és Kövér László, az Országgyűlés elnöke is.

A NÖRI méltó megemlékezéssel és emléktábla-avatással készül az írónő halálának ötödik évfordulójára.

Jókai Anna Boross Péter és Mádl Ferenc társaságában a Hősök Temetője Emlékpark avatásán (Budapest, Új köztemető, 2001)
Fotó: Kapusi Zoltán

Bazsó Gabriella
társadalmi kapcsolatokért felelős
igazgatóhelyettes, NÖRI

Jókai Anna (1932-2017)

Nemzeti Örökség
Intézete

Nemzeti
Sírkert

Történelmi és Nemzeti
Emlékhelyek

Nemzeti
Gyászpark

Fiumei Úti
Sírkert

Salgótarjáni utcai
zsidó temető

NEMZETI EMLÉKHELY
ÉS KEGYELETI BIZOTTSÁG